Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ,
БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

Үндэстэмнай 1921 оной октябриин 21-hээ гарана. | № 291 (18314) | 1989 оной декабриин 19, вторник | Сэн 3 мүн.

СССР-эй АРАДАЙ ДЕПУТАДУУДАЙ СЪЕЗДЫН КОМИССИИН ЗАСЕДАНИ

Али алиндаа добтолхогүй тухай совет-герман 1939 оной договорые политическэ ба хуули ёhын талаhаа сэгнэхэ комиссиин заседани А. Н. Яковлевай түрүүлэлгэ доро болобо. СССР-эй Арадай депутадуудай съездын зүбшэн хэлсэлгэдэ табигдаха материалнуудые комисси тододхоhон байна. Комиссиин хүдэлмэри тухай элиндхэлые тэрэнэй түрүүлэгшэ хэхэ гээд хэлсэгдээ. Тус заседани арадай депутадуудай зохихо шиидхэбэри бэдэрэлгын оршон байдалда үнгэрhэн байна.

(ТАСС).

СССР-эй Арадай депутадуудай хоёрдохи съезд

ХУБИЛГАН ШЭНЭДХЭЛГЫН ХУБИ ЗАЯАН—МАНАЙ ГАРТА

Социально-экономическа орёо асуудалнуудые дабаха правительствин дурадтүхэл янзануд СССР-эй депутадуудай съездын үдэр 16-да болоhон үгсиин заседани дээрэ зүбшэн хэлсэв. Н. И. Дементиин түрүүлэгшэ доро үгэ буляалдаан болоhон байна.

Хэлэлгые депутат **Н. И. Рыжков** нэгдэ. Мүнөө үгэ хүүр, олон ондоо асуудалнуудые үсөөн бэшэ, хамгаалуулжа, тодорхойлолго хэрэг бэелүүлгэ ондоо гэжэ Краснодарскийгүйсэдкомой түрүүлэгшэ Эрдэмдэгүй Манай үндэсэн эрмэлзэлнүүдтэ хамаатан материальна ба ухаан талаар баяжуулгые хоёр дүгэ болгожо, ашаг хүртэгшэдэй замда ажалшан арадай хамгаалалхын тулада олоор дурадхаhан хэмжээнүүдэй байhан тухай хөөрэбэ.

Манай обществын 1990 ондо бэелүүлэх хараа түсэбүүдые депутат **Г. И. Фильшин** тобшохоноор шэнжэгбэ. Шахардуу байдалhаа правительство хуушан арганууудаар гарахаяа хүсэнэ. Тиимэhээ дүнгүүдынь бирагүй байхэ ха. Мүнөө гол шухалань гэбэл, хэрэглэлгын дүгүүрые үндэhөөрнь хубилгаха зэргэтэйбди. "Энэ талаар олон тоо, баримтануудые Түсэблэгын ба бюджетно финансоваа комиссиин секретарь д/рдаад, социальна байдал hайжаруулга талаар хэдэн дурадхал оруулба.

Правительствын дурадхалаар программые депутат **Р. Х. Хабибуллин** hайшаан дэмжэбэ. Гэбэшье элидхэл соо эрдэмтехникын дэбжэлтын асуудал найруулагдаагүй гэжэ КПСС-эй Башкирай обкомой нэгдэхи секретарь шүүмжэлбэ. Эрдэмтехникын дэбжэлтын туйлалтанууд ашаг болгохо хэмжээнүүд тухай, эхэзэрнүүдэй ажалай ба ажаhуудалай эрхэ байдалые hайжаруулхын тула яаралтай хэмжээнүүдые абаха тухай колхозой түрүүлэгшэ хэлэбэ.

Правительствын дурадхалаар Верховно Советдэй баталан абаhан хуули ёhонууд хадаа сат зуурын хэмжээнүүд болоно гэжэ депутат **Б. В. Гидаспов** hанамжалба. Гэбэшье элидхэл соо гол шухала зарим асуудалнуудаар дүүрэн харюунууд үгтөөгүй байна. Ленинградта социальна hалбарие түрэгнөөр хүгжөөхын тулада ямар хүдэлмэриин ябуулагдажа байhан тухай дэлгэрэнгыгээр тэрэ хөөрэбэ. Үгынгөө түгэсхэлдэ территориальна ажахын тоосоо, үйлэдбэрние hэльбэлгын программые бэелүүлхэ замаар ямар бэрхэшээлнүүдэй байhан тухай хөөрэбэ.

Манай обществын 1990 ондо бэелүүлэх хараа түсэбүүдые депутат **Г. И. Фильшин** тобшохоноор шэнжэгбэ. Шахардуу байдалhаа правительство хуушан арганууудаар гарахаяа хүсэнэ. Тиимэhээ дүнгүүдынь бирагүй байхэ ха. Мүнөө гол шухалань гэбэл, хэрэглэлгын дүгүүрые үндэhөөрнь хубилгаха зэргэтэйбди. "Энэ талаар олон тоо, баримтануудые Түсэблэгын ба бюджетно финансоваа комиссиин секретарь д/рдаад, социальна байдал hайжаруулга талаар хэдэн дурадхал оруулба.

Правительствын дурадхаhан программые депутат **Р. Х. Хабибуллин** hайшаан дэмжэбэ. Гэбэшье элидхэл соо эрдэмтехникын дэбжэлтын асуудал найруулагдаагүй гэжэ КПСС-эй Башкирай обкомой нэгдэхи секретарь шүүмжэлбэ. Эрдэмтехникын дэбжэлтын туйлалтанууд ашаг болгохо хэмжээнүүд тухай, эхэзэрнүүдэй ажалай ба ажаhуудалай эрхэ байдалые hайжаруулхын тула яаралтай хэмжээнүүдые абаха тухай колхозой түрүүлэгшэ хэлэбэ.

Правительствын дурадхаhан программые депутат **Б. В. Гидаспов** hанамжалба. Гэбэшье элидхэл соо гол шухала зарим асуудалнуудаар дүүрэн харюунууд үгтөөгүй байна. Ленинградта социальна hалбарие түрэгнөөр хүгжөөхын тулада ямар хүдэлмэриин ябуулагдажа байhан тухай дэлгэрэнгыгээр тэрэ хөөрэбэ. Үгынгөө түгэсхэлдэ территориальна ажахын тоосоо, үйлэдбэрние hэльбэлгын программые бэелүүлхэ замаар ямар бэрхэшээлнүүдэй байhан тухай хөөрэбэ.

Манай обществын 1990 ондо бэелүүлэх хараа түсэбүүдые депутат **Г. И. Фильшин** тобшохоноор шэнжэгбэ. Шахардуу байдалhаа правительство хуушан арганууудаар гарахаяа хүсэнэ. Тиимэhээ дүнгүүдынь бирагүй байхэ ха. Мүнөө гол шухалань гэбэл, хэрэглэлгын дүгүүрые үндэhөөрнь хубилгаха зэргэтэйбди. "Энэ талаар олон тоо, баримтануудые Түсэблэгын ба бюджетно финансоваа комиссиин секретарь д/рдаад, социальна байдал hайжаруулга талаар хэдэн дурадхал оруулба.

Правительствын дурадхаhан программые депутат **Р. Х. Хабибуллин** hайшаан дэмжэбэ. Гэбэшье элидхэл соо эрдэмтехникын дэбжэлтын асуудал найруулагдаагүй гэжэ КПСС-эй Башкирай обкомой нэгдэхи секретарь шүүмжэлбэ. Эрдэмтехникын дэбжэлтын туйлалтанууд ашаг болгохо хэмжээнүүд тухай, эхэзэрнүүдэй ажалай ба ажаhуудалай эрхэ байдалые hайжаруулхын тула яаралтай хэмжээнүүдые абаха тухай колхозой түрүүлэгшэ хэлэбэ.

Правительствын дурадхаhан программые депутат **Р. Х. Хабибуллин** hайшаан дэмжэбэ. Гэбэшье элидхэл соо эрдэмтехникын дэбжэлтын туйлалтанууд ашаг болгохо хэмжээнүүд тухай, эхэзэрнүүдэй ажалай ба ажаhуудалай эрхэ байдалые hайжаруулхын тула яаралтай хэмжээнүүдые абаха тухай колхозой түрүүлэгшэ хэлэбэ.

Правительствын дурадхаhан программые депутат **Р. Х. Хабибуллин** hайшаан дэмжэбэ. Гэбэшье элидхэл соо гол шухала зарим асуудалнуудаар дүүрэн харюунууд үгтөөгүй байна. Ленинградта социальна hалбарие түрэгнөөр хүгжөөхын тулада ямар хүдэлмэриин ябуулагдажа байhан тухай дэлгэрэнгыгээр тэрэ хөөрэбэ. Үгынгөө түгэсхэлдэ территориальна ажахын тоосоо, үйлэдбэрние hэльбэлгын программые бэелүүлхэ замаар ямар бэрхэшээлнүүдэй байhан тухай хөөрэбэ.

Манай обществын 1990 ондо бэелүүлэх хараа түсэбүүдые депутат **Г. И. Фильшин** тобшохоноор шэнжэгбэ. Шахардуу байдалhаа правительство хуушан арганууудаар гарахаяа хүсэнэ. Тиимэhээ дүнгүүдынь бирагүй байхэ ха. Мүнөө гол шухалань гэбэл, хэрэглэлгын дүгүүрые үндэhөөрнь хубилгаха зэргэтэйбди. "Энэ талаар олон тоо, баримтануудые Түсэблэгын ба бюджетно финансоваа комиссиин секретарь д/рдаад, социальна байдал hайжаруулга талаар хэдэн дурадхал оруулба.

Правительствын дурадхаhан программые депутат **Р. Х. Хабибуллин** hайшаан дэмжэбэ. Гэбэшье элидхэл соо эрдэмтехникын дэбжэлтын туйлалтанууд ашаг болгохо хэмжээнүүд тухай, эхэзэрнүүдэй ажалай ба ажаhуудалай эрхэ байдалые hайжаруулхын тула яаралтай хэмжээнүүдые абаха тухай колхозой түрүүлэгшэ хэлэбэ.

Экономикые хубилган шэнэдхэхэ тухай правительствын дурадхаhан программые депутат **А. К. Орлов** гол түлэб дэмжэбэ. Зүгөөр тэрэниие бодотоор бэелүүлхын тулада хуули ёhоной талаhаа леб хангалга эмхидхэхэ хэрэгтэй гэжэ дурадхаба.

Ямаршье үндэhэ баримтагүйгөөр эрдэмтэдтэ шүүмжэлэл хэhэн хүнүүдтэй депутат **Ж. И. Алферов** үгэ буляалдаба. Тиихэдэ, үндэhэн шухала научна шэнжэлэгые ондоо болгохын, эрдэмэй албан зүргааануудые, нэн түрүүн СССР-эй Науканууддай академие хубилган шэнэдхэхын тула хэгдэхэ зайлашагүй хэмжээнүүдые тэрэ дурдаhан байна.

Ороной Зэбсэгтэ Хүсэнүүд тухай депутат **М. А. Моисеев** үгэ хэлэбэ. Оборонно комплексын зарим хүсэ шадалые хубилгалгатай холбоотой зарим hанамжануудаа СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй Генеральна штабай начальник хубаалдаба. Совет Армиин частьнуудые үндэhэ яhаная илгаагаар бүрилдүүлхэ гэhэн hанамжа тухай хэлэхэдээ, тэрэниие буруушаажа байhанаа мэдүүлээ. Юуб гэхэдэ, ямаршье республика бэеэ даагаад, мүнөө уеын сэрэг байгуулжа, тэрэниие хангажа шадахагүй. Мүнөөнэй Зэбсэгтэ Хүсэнүүд хадаа хүсэ ехэтэй индустриальна ба эрдэм ухаанай комплекс болоно гэжэ депутат мэдүүлээ.

Совет экономикые хүгжөөлгэдэ гадаадын шэнэ политикын нээhэн арга замууд тухай Съезд дээрэ хэлсээгүй байhаарбди гэжэ депутат **Г. А. Арбатов** ажаглаба. Тэрэнэй ашаар баруунай оронуудта манда дайсанда мэтэр хандахаяа болёо. Мүнөө сэрэгэй гаргашануудые горитойгоор хороохо хэрэгтэй. Эдэ гаргашануудые орсниемнай нилээд хойшонь татана. США-гай ба Канадын академическэ институтдай директор улаасхоорондын харилсаануудтухай хэлэхэ зуураа улаасхоорондын ажал хуваарилгада өөрын hүуритай байхэ зэргэтэйбди гэбэ. Яаралтайгаар энэ хэрэгтэ оролсогүй hаа, үдэр бүри хэдэн арбаад миллион мүнгэ хии алданабди. Хэрин эдэ мүнгэн маада мүнөө угаа хэрэгтэйл hэн.

Бидэ социализм гү, али капитализм байгуулхаяа hанана гүбди, *али ямар эд зөөриин* үндэhэн дээрэ үйлэдбэриеэ хүгжөөхэ болонобибди гэжэ депутат **В. М. Рябков** асууба. Минии hанахадэ, түүхэдэ добтаhанай хэрэгүйл гэжэ КПСС-эй Магнитогорскын горкомой нэгэдэхи секретарь hанамжалба. Үмсын эд зөөри экономикын үндэhэн болгоболнай, капитализмын замда шурган орожо, буржуа ангитай болохобди. Хэрин тэрэ анги политическэ засаг абахаяа заатагүй ороддохоп. Тиимэhээ маада хэншье «hайнта даа» гэжэ хэлэхэгүйл.

Республикануудхоорондын харилсаануудта зорюулжа, депутат **В. Н. Матюха** үгэ хэлэбэ. Мүнөө иимэ харилсаан едли тэгшээр ябуулагданагүй. Тиимэhээ саашадаа бүхэли республикануудба регионууд социальна талаараа ехэ гээгдэлдэ орохо, хүн зонойнь бүридэлшье таагүй болохо жэшээтэй. Мүнөө үзэгдэжэ байгаа таарамжагүй харилсаан өөhэдөө өөhэдыгөө хүтэлбэрилгэдэ болон өөhэдынгөө мүнгэ зөөрөөр өөhэдыгөө хангалгада муугаар нүлөөлнэ. Үгэ хэлэгшэ энэ hанэмжяа гэршэлэн телеграмма уншаба. Илалтын 45 жилэй ой болотор Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуулхэ дайнай бүхы ветерануудые Болбосон гэрнүүдээр хангаял гэhэн Нефтеюганскын бэрилгашаней дурадхалые Съезд hайшаан дэмжэбэ.

Чернобылиин АЭС-тэ тохёолдоhон гэнэ усалай хойшолонгуудые дабаха асуудалнуудта депутат **В. К. Кашперко** үгэеэ зорюулба. Правительствын абаhан хэмжэнүүдые Белоруссиин худөөгэй механизатор hайшаан дэмжэхэ зуураа бүри горитой хэмжэнүүдые абаха шухала гэжэ онсо тэмдэглэбэ. Тэндэхи оршон байдалые нарибшалан шэнжэлжэ, правительствын түрүүшын ээлжэндэ бэелүүлхэ алхамуудые тэрэ заба. Агропромышленна комплексын асуудалнуудые тэрэ дайрахадаа, бүхы юумэ өрендэдэ оруулhанай хэрэгүй, колхозууд болон совхозууд худөө ажахын үйлэдбэриин эшэ үндэhэн зандаа байха ёнотой гэбэ.

Тиин экономикые злүүржүүлхэ талаар хэмжэнүүд, арбан гурбадахи табан жэлэй түсэбүүдые зохёолгын гол шухала хараа бодолнууд ёолон экономическа реформын шатануудтухай үгэ буляалдаан энээгээр түгэсэбэ.

СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ **Н. И. Рыжков** түгэсхэлэй үгэ хэлэhэн байна.

Зүбшэн хэлсэгдэhэн асуудалаар баталагдаха шиидхэбэриин проект дээрэ хүдэлжэ байhан редакционно комисси эндэ хэлэгдэhэн ажаглалтанууде ба дурадхалнуудые харааде абажа, тэдэниие проект соогоо оруулаад, Съездын үзэмжэдэ табиха гэжэ депутедууд хэлсэбэ.

Депутадууд үдэшын заседани дээрэ зүбшэн хэлсэхэ ээлжээтэ асуудал хэража эхилбэ. Нүнгуулиин гуримай асуудалнуудай талаар СССР-эй Конституцида (Үндэhэн Хуулида) хубилалтанууде ба нэмэлтэнүүдые оруулха тухай СССР-эй Верховно Советэй Түрүүлэгшын Нэгдэхи орлогшо **А. И. Лукьянов** элидхэл хэбэ.

Депутат **А. М. Масалиев** үгэ хэлэлгые нээхэдээ, элидхэлые гол түлэб дэмжэжэ, хэдэн ажаглалтанууде хэбэ. Нүнгуулиин гуримай асуудалнуудай талаар Хуулиин дутагдалнуудhаа, обществын политическэ болбосоролой дутуу талануудhаа болоожо, территориальна ба национально-территориальна олон округуудта хүдэлмэришэн ангиин болон колхозно таряашадай түлөөлэгшэд дэбжүүлэгдэхэ аргагүй байшоо. Тиимэhээ СССР-эй арадай депутадуудай социальна буридэл hанаhанда хүрэнэгүй. Хүдэлмэришэдэй ба таряашадай гүрэнэй засагай дээдэн зургаанда байха тухай СССР-эй Конституциин 95-дахи, 96-дахи статьянуудта баталха шухала. Киргизэй Компартиин хүтэлбэрилэгшэ Реформальна элдэб нэгэдэлнүүдэй политическэ ажал ябуулгада мүн ли ехэ анхарал хандуулhан байна.

Дурадхагдаhан хуули ёhон hунгагшадай хүсэл эрмэлзэлдэ харюусана гэжэ депутат **А. Е. Антифеев** тэмдэглэбэ. Тиигээд өөрынгөө дүй дуршэлhөө уламжалан, хэдэн дурадхал оруулба.

Манай съезд дээрэ асуудал бүхэнэй түлөө политическэ шангаа тэмсэлэй боложо байhые бүхы дэлхэй харана гэжэ депутат **Б. А. Алламурадов** ажаглаба. Дурадхагдаhан хуули ёhоной проектын hайн ба муу талануудые тэрэ зааба. Энэ проект союзна ба автономито республикануудта хуули ёhоной үүсхэл гаргалгын энэ олгоно. Гэбэшье совет гүрэнэй федеративна шэнжэнь гүйсэд харуулагдаагүй. Хүнүүдые дорможолhон, арадуудай национальна мэдэрэлые баhаhан бүхы зэhабаринуудые хубилгаха хэрэгтэй.

Союзна ба автономито республикануудай гүрэнэй засагай органууде үлүү ехээр хашаhан хэмжээнүүдые Конституцида хубилгахаар Съездэд дурадхагдаhан хэмжээнүүд тэдэнэй өөhэдыгөө мэдэрхэ ябадалые үргэдэхэнэ, тиимэhээ баталагдан абтаха эзэргэтэй гэhэн үгэнүүдээр депутат **Э. Жансе** егсэ үгэ хэлэлгээ эхилээ. СССР эй арадай депутадуудаар үсөөн хүдэлмэришэд болон таряашад hунгагдаа. Тиимэhээ ажал хэжэ байhан хүн зоной олонхи хубиин хүсэл эрмэлзэлнүүдые хамгаалга хангаhан гурим хэрэгтэй. 70 жилэй хугасаа соо тиимэ юумэнэй зохёогдоогүйнь харамтай байна.

Манай Конституци соо олон юумэ hэлгэжэ боломоор гэжэ депутат **П. И. Маргвелашвили** тоолоно. Тэрэн соо юушье хубилгаа hаамнай, «Бүхы засаг түрэ хадаа арадай юм» гэhэн үгэнүүд hэлгэдэхэ ёhогүй. Тбилисиин гүрэнэй университедэй багша элидхэл соо хэгдэhэн дурадхалнуудые hайшааха зуураа депутадуудай ажал ябуулгада хабаатай өөрынгөө дурадхалнуудые оруулба. Тиихэдээ депутадуудые гэдэргэнь бусаа ба тэдэнэй эрхэ мэдэлээ хуряан орхихо талаар Конституционно гурим найруулгада онсо анхарал хандуулаа.

Россин Арадай депутадуудай съезд тухай бодол намда угаа дутэ байна гэжэ депутат **Л. М. Гуськова** мэдүүлбэ. Юундэб гэхэдэ, манай федерацида зүү гаран арадууд, үндэhэ яhатан ажаhууна ха юм. Удаань Астраханьhаа hунгагдаhан депутат ниитын эмхинүүдhээ депутадуудые hунгаха хэрэгтэй гэжэ мэдүүлээд, hанамжяа жэшээнүүдээр батадхаба.

Депутат **Ю. С. Шелухин** үгэ хэлэхэдээ, hунгагшадайнгаа оруулhан дурадхалнуудые Съездэд дуулгаба.

Ниитын элдэб фондууддhаа депутадуудые hунгаха хэрэгтэй гэжэ депутат **А. Я. Неумывакина** тэмдэглэбэ. Инвалидууд, ветерануд, хүүгэд өөhэдын депутадгүй байха ёhогүй.

Энээгээр депутадууд түс асуудалаар үгэ буляалдалгаяа дүүргэбэ.

Съезд зүбшэн хэлсэхэ зүйлэйнгөө гурбадахи асуудал хаража эхилбэ.

СССР-эй Арадай депутадуудай съездын ба СССР-эй Верховно Советэй регламент тухай Союзай Советэй Түрүүлэгшэ **Е. М. Примаков** элидхэл хэбэ.

Регламент тухай өөhэдынгөө ажаглалтануудые ба дурадхалнуудые бэшээд, комиссида дамжуулха гэжэ Съезд шиидхэбэ.

Декабриин 18-да Съезд хүдэлмэреэ үргэлжэлүүлээ.

(ТАСС)

СССР-эй Арадай депутадуудай хоёрдохи съезд дээрэ Н. И. РЫЖКОВОЙ хэлэhэн түгэсхэлэй үгэ

Арадай депутадууд!

Үгэ хэлэхэтээ СССР-эй правительствын үндэсэн зүбшэн хэлсэлгын асуудалнуудта хабаатай илгаанууд бии байна. Тэдэниие 1990 ондо гэхэ гү, али арбан гурбадахи түсэбтэ табан жэлэй hүүл тээшэ дүтэлүүлгэдэ хабаатай хэмжээ ябуулганууде бэелүүлгын болзорнуудтай холбоотой илгаануд бии байна. Экономико, бүхы гүрэн дотор тохёолдоhон бодото байдал СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй оруулhан түхэл маягтайгаар баадхаха эрхэ меанадта олгоно гэжэ hананаб.

Энээнтэй дашарамдуулан, элидхэл соо хэлэгдэhэн юумэ дабтаха байнаб. Ажахы эрхилэлгые зүбш хубяарнь hайжаруулха талаар багахан харгы замуудые шэлэбэл, урагшаа дабшажа шадахагүй байнабди. Шухала эрхэ байдал байгуулангүй, гуримшуулан hайжаруулгын нүлөө ехэтэй арганууде нэбтэрүүлэнгүй, дэлгүүрэй ажал ябуулгые үргэнөөр бэелүүлжэ шадахагүй байнабди. Манай бата этигэл найдалай ёhоор, хуушанай гурим баримталhан юумэн эндэ байхагүй.

Реформо гурбан жэлээр хойшолуулагдаба гэhэн hанал бодол программые зүбшэн хэлсэлгын үедэ хэдэн дахин соностоhон байгаа. Реформо зогсоогдоногүй, хойшолуулагданагүй гэжэ тодорхойгоор мэдүүлхэ өөhэтойб. Тад hөөргэ, эдэ жэлнүүдтэ тэрэниие эрид шууд бэелүүлхэ талаар эршэмтэй бэлэдхэл хэгдэхэ, хэмжээнүүд бэелүүлэгдэхэ ёhотой.

Мүнөө экономикые тогтууритай hайн болгохо хэмжээнүүд тухай хэлхэмни. Бидэ үшөө дахин бодожо, шүүжэ үзөөбди. Съездын үзэмжэдэ табигдаhан элидхэл соо 1990 ондо хараалагдаhан бүхы юумэ али бүхы талаhаань гүнзэгыгөөр харуулха шухала гэhэн тобшололдо хүржэ ерээбди. Зарим арадай депутадуудай иимэ эрилтэ яhала зүйтэй байна, үшөр иимэhээ тэрэ бэелүүлэгдэхэ эзэргэтэй. Гэбэшье ерэхэ жэлдэ ороной социально-экономическа хүгжэлтын түсэбтэй бүхы комиссинуудта, комитедүүдтэ али бүхы талаhаа зүбшэн хэлсэгдэhэнь хараада абажа, бүхы союзна республикануудай хабаадалгатайгаар СССР-эй Верховно Советэй сесси дээрэ дэлгэрэнгыгээр зүбшэн хэлсэгдээ. Тэрэ баталагдажа, хүүрнь болгогдоhон байгаа. Тиимэhээ Съезд дээрэ тэрэниие дахинаа үргэнөөр зүбшэн хэлсэhэнэй хэрэгтэй байгаа гү? Элидхэлэй проектые бэлдэхэдээ, бидэ энээниие хүтэлбэри болгоо hэмди.

1990 оной зорилгонуудые бэелүүлхэ талаар тэрээн соо хараалагдаhан түйлалтануудтушаа энэ Съезд дээрэ зүбшэн хэлсэхые хараалхадаа, эгээл шухала асуудалнуудаар таарамжатай, бүтэмжэтэй hайн шиидхэбэринүүдые абахые ороддоhон байгаабди.

1990—1992 онуудта арадай ажахые тогтууритай hайн болгохо хэмжээнүүд тухай, энэ үе соо хүтэлбэрилгын захиргаанай зургаануудай оршондо тэрэниие сахиха тухай, мүн бүхы арбан гурбадахи түсэбтэ табан жэлдэ бэелүүлэгдэхэ зорилгонуудые саашадаашье бэелүүлхэ тухай хэлэжэ болоно. Эдэ жэлнүүдтэ хараалагдаhан программые бэелүүлгэдэ иимэ гол ёhонуудhаа зайсаха арга олгохо байна.

Эгээл тиимэhээ эдэмнай бидэнэй урда табигдаhан асари ехэ зорилгонуудай удха шанартай адли тон орёо гурбан жэл болохо юм. Гэбэшье эдэ зорилгонуудэ бэелүүлэгдэхэ арга гатай. Тэрэ манай бүхы хүдэлмэриин ашаг үрэнөө дулдыдаха байна.

Съездын пленарна заседанинууд дээрэ, секциинүүдэй хүдэлмэриин үедэ тон орёо хүрса үгэ буляалдаа үүдхэhэн асуудалда зорюута тогтоожо хэлэхые хүсэнэб. Тэрэниие материалаар хангалгын тэнсүүри, нэн түрүүн гүрэнэй захил гэхэ мэтын экономико тогтууритай hайн болгохо гол шухала асуудал тухай эндэ хэлэгдэнэ. Үрдынхидал мэтэ, энээн тушаа тад ондоо hанамжануудо орожо үргэлжэлнөөр. Экономическа ба хуулиин гуримшуулгын зохихо онол аргые бэелүүлэнгүй, оптово худалдаа наймаанай ашаг үрые дээшэлүүлхэ эрхэ байдал байгуулангүй, арадай ажахыда тохёолдоhон тогтуургүй байдалые усадхангүй, эд бараанай эрьесые hайжаруулангүй, предприятинуудта бэеэ дааhан байдал олгохо түрүүшын дүй дуршэлые бэелүүлжэ шадахагүй байнабди. Гүрэнэй захилhаа арсэжа, бүхы юумэ сэхэ холбоотой болгохо, дэлгүүрэй харилсаануудта оруулха эрилтэ табина.

1990—1992 онуудта гүрэнэй захилые бага болгожо, оптово худалдаа наймаанда орохо, хэрэгэмжын эүйлнүүдэй ба үйлэдбэриин хэрэгсэлнүүдэй дэлгүүртэ тэрэниие оруулха хандасануудта программа соо дурадхагдаhан байгаа. Тиин эдэ дурадхалнуудые дэмжэхыень Съезд гүйба гэжэ правительство эдэ бүгэдые үшөө, үшөө дахин сэгнэхэдээ тоолоно.

Зарим нүхэдүүд дэлгүүртэ орохо талаар бэелүүлэгдэжэ байна ябуулганууде правительствын этигэл найдалгүй байhан шэнгеэр харуулхые ороддоно. Гэбэшье бодото байдалые хараahаа алдажа болохогүй. Экономикодо дэлгүүрэй харилсаануудта ороло тодорхой шатануудые удаа дараалан бэелүүлгээр үнгэргэгдэхэ ёhотой.

Үнгэрhэн жэлнүүд ехэ дүй дуршэл абаха арга бидэнэртэ олгоо, тэрэнэй үндэhэ hуури дээрэ дурсагдаhан асуудалда али бүхы талаhаань бодомжотойгоор хандаха арга олгохо байна. Сэхыень хэлэхэдэ, энэ ушарта бидэ юрын бэшэ онол аргые тон гүнзэгыгөөр, hайнаар таарруулан табихые ороддохо ёhотойбди.

Эсэстээ арбан гурбадахи табан жэлэй түсэбые бүридүүлгэдэ залан сэхэ хандасануудтухай хэлэе. Юрэдөөл, табан жэлэй түсэбые бүридүүлгын үндэhэ hуурида табигдаhан тэдэ шэнэ экономическа ба хуулиин шэнэ гол ёhонуудтай нягтаар холбожо, багсаамжалгын сэгнэлтэнүүдэй удхые программа соо тодо наринаар харуулжа шадаагүй хэбэртэйбди. Нэн түрүүн өөhэдынгөө олоhон мүнгөөр өөhэдыгөө хангалгада, өөhэдыгөө хүтэлбэрилгэдэ союзна республикануудай ороло годо, зөөриин ба ажахы эрхилэлгын элдэб түхэл шэнжэнүүдые хүгжөөлгэдэ, нютагуудай эрхэнүүдые түбhөө хазагайруулха ябадалтай нэн түрүүн холбоотой байна. Гэбэшье, минии hанахада, обществын экономическа хүгжэлтые залан сэхээр гуримшуулхын, олон ондоо хандасануудай үндэhэн hуури дээрэ саашанхи хүгжэлтын арга боломжонуудые али бүхы талаhаань гүнзэгыгөөр шэнжэлжэ, багсаамжалжа үзөөд, эдэ бүгэдые долоо дахин бэшэ, харин зуу дахин хэмжэжэ үзөөд, обществын экономическа хүгжэлтые гуримшуулан hайжаруулхын тула али бүхы ороондо, илангаяа манай ороондо правительство тодорхой шиидхэбэринүүдые хараалаад, удаань бодото алхамуудые хэхэ ёhотой. Үгы гэбэл, тодорхой уг зорилгонуудые хараалаагүй гэхэ hаа, нөөсэнүүдэй дутагдалнууд тээшэ, тэнсүүригүй экономико, саарhан мүнгэнэй үнын уналга тээшэ шэлжэхэ байнабди. Ойрын жэлнүүдэ маанадые ямар юумэн хүлеэжэ байнаб гэжэ совет хүнүүд ойлгожо шадахагүйл. Тиимэhээ багсаамжалгануудые хэхын, зорилгонуудые хараалхын тула тэдэниие ямар замаар, ямар онол арганууда́ар туйлаха байhанаа ойлгохо ёhотойбди. Энэ хадаа гол шухала удха шанартай хэрэг болоно.

Иимэ хараа бодолоо үндэhэ баримтатай болгохын тула удаадахи түсэбтэ табан жэл, тодорхойлбол, тэрэниие бүридүүлгэдэ хандасануудэ экономикые түсэбэй ёhоор хүтэлбэрилхэ, экономикые хүтэлбэрилхэ арга олгохо байна. Эдэ бүгэдэ үндэhөөрөө хубилгагдаха зэргэтэй. Энэ хадаа ниитэ гүрэнэй асари ехэ зорилго болоно. Энэ хадаа стратегическэ гол зорилгонуудай нэгэниинь мүн.

Арбан гурбадахи табан жэлэй түсэбые бүридүүлгэдэ правительствын хандасын зарим дүнгүудые согсолхо болоо hаа, иимэ юумэ хараада абажа болоно: удаадахи түсэбтэ табан жэл экономикын тон орёо хүшэр байдалые гаталан дабалгада, ажахын шэнэ гуримые байгуулгада үндэhэн шухала удха шанартай юм.

Арбан гурбадахи табан жэлэй түсэбые бүридүүлгэдэ тон шэнээр хандахыень съездэд дурадхагдаhан байна гэжэ тэнай анхарал хандуулхые хүсэнэб. Табан жэлэй түсэб бэшэ, тон шэнэ хандасануудтухай, Тиихэдэ олохон арадай депутадууд үгэ хэлэхэдээ, урьhаламжануудые, оньhон техникээр хангалга тухай, шэнэ барилганууд, продукци үйлэдбэрилгын бусад хэмжээнүүд тухай үсөөн бэшэ тодорхой дурадхалнуудые оруулба. Эдэ бүгэдэ өөhэд өөhэдынь бодото үндэhэ hууритай, ажабайдалhаа эхитэй гэжэ ойлгонобди. Гэбэшье мүнөө ондоо юумэн тухай—табан жэлэй түсэбые бүридүүлгэдэ хандасануудтухай хэлэгдэнэ. Хэрбээ Съезд дээрэ тэдэнэй hайшаагдаа hаань, предприятинуудта нютагуудай, союзна республикануудай, hалбаринуудай, арадай ажахын комплекснуудай проектнүүдэй үндэhөөрөө табан жэлэй түсэб табиха талаар горитой хүдэлмэри ябуулагдаха юм.

Энээнтэй дашарамдуулан, СССР-эй Министрнүүдэй Совет ерэхэ түсэбтэ табан жэлэй даабаринуудай проектнүүдые табилга дээрэ хүдэлмэри ябуулгада предприятинуудай, союзна республикануудай, министерствонүүд болон албан зургаануудай хэрэглэхэ ёhотой хараа түсэбүүдые тодорхойлолгодо багсаамжалгын шухала сэгнэлтэнүүдые үгэхэ тухай тэрэнэй хараа бодолые дэмжэхыень СССР-эй Министрнүүдэй Совет Съездые гуйба.

Зөөри тухай, Газар тухай, Республикануудай өөhэдыгөө хүтэлбэрилгэ ба өөhэдыгөө олоhон мүнгөөр өөhэдыгөө хангалга тухай, Нютагай ажахы ба нютагай өөhэдыгөө хүтэлбэрилгэ тухай, Налогой ниитэ нэгэн гурим тухай, Социалис предприяти тухай шэнэ экономическа Хуулинуудай хүсэндэнь оруулагдажа байха үедэ табан жэлэй түсэбэй хараа зорилгонууд, түхэл маягуудай тон шэнээр тодорхойлогдохо байhые бидэ hайнаар ойлгонобди. Эдэ хуулинуудые хойшолуулжа байнгүй, 1990 оной эхиндэ хаража үзөөд, баталан абахыень правительство СССР-эй Верховно Советдэ хандаба.

Саашань. Табан жэлэй түсэбые зохёон табилга түб болон союзна республикануудай, мүн нютагай засагай зургаануудай хоорондохи харилсаа холбоануудай үндэhөөрөө хубилжа байhые, тэдэнэй өөhэдыгөө хүтэлбэрилгын ба өөhэдынгөө олоhон мүнгөөр өөhэдыгөө хангалгада, ажахы эрхилэлгын шэнэ эрхэ байдалда экономическа гуримшуулгын эрхэ нүхэсэлнүүдые үргэнөөр хэрэглэлгын онол аргануудые хараада абаха ёhотойбди.

Арадай депутадуудай съездэ правительствын дурадхаhан элидхэлэй бүлэг бүхэндэ хабаатай залан сэхэ үшар баримтануудта манай тон тобшо хараа бодолнууд иимэ байна.

Съезд дээрэ бүтэмжэтэй hайн, үрэ түгэс хөөрэлдөөн болоо гэжэ үгынгөө түгэсхэлдэ үшөө дахин тэмдэглэхые хүсэнэб. СССР-эй правительствын дурадхалнуудые зүбшэн хэлсэхэ үедэ үсөөн бэшэ hонирхуулжа, харин тэрэнэй бодото удхада юм ааб даа. Харюусалгатай байhанаа би гүйсэд мэдэрнэб. (Альга ташалга).

Арадай депутадуудай СССР-эй Верховно Советэй Президиумдэ

ХҮНДЭТЭ ЗЭРГЭНҮҮД. ХҮНДЭЛЭЛЭЙ ГРАМОТАНУУД

Редактор Р. Б. ГАРМАЕ

Болбосоруулгын бодоль үйлэдбэрилгын хэмжидхэхэ талаар габьhанайнь түлөө «Буряад» гэжэ мебельно-мебосоруулгын үйлэдбэрилгэдэлэй генеральна директор Изабелла Филиппована **Лавренкодэ** Буряадай АССР-эй Верховно Советэй Президиумэй Указаар **«Буряадай АССР-эй габьяата экономист»** гэhэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгогдобо.

* * *

Худөө ажахыда мэргэжэлтэ кадрнуудые бэлдэхэ талаар удаан саг соо оролдосотой hайнаар ажаллаhанайнь түлөө Буряадай худөө ажахын институтдай ургамалай болон селекциин кафедрын доцент Александр Георгиевич **Назаровта** Буряадай АССР-эй Верховно Советэй Президиумэй Указаар **«Буряадай АССР-эй эрдэм наукын габьявта ажал ябуулагша»** гэhэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгогдоо.

Научна ажал ябуулгын талаар габьяатай байhанайнь, республикын ниитын хэрэгтэ эдэбхитэйгээр хабаадаhанайнь түлөө СССР-эй Науканууддай академиин Сибириин отделениин Буряадай эрд

СССР-эй КОНСТИТУЦИДА (ҮНДЭҺЭН ХУУЛИДА) ҺУНГУУЛИИН ГУРИМАЙ АСУУДАЛНУУДААР ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ БОЛОН НЭМЭЛТЭНҮҮДЫЕ ОРУУЛХА ТУХАЙ

СССР-эй Арадай депутадуудай хоёрдохи съезд дээрэ А. И. ЛУКЬЯНОВАЙ хэһэн элидхэл

Хүндэтэ нүхэд депутадууд! Зубшэн хэлсэлгын болон эдэб ондоо һанамжануудаараа хубаалдалгын оршон байдаг манай нэгэдэхи съезд дээрэ мандаа һэн. Удаань Верховно Соведэй хоёр сесси энээнние улам батадхаа. Тиигэжэ энэ мнай өөһо заншал боложо байна хэбэртэй. Энээнние гансал амаршалха хэрэгтэй ааб даа. Энэ ендэр дээрэһээ хэлэгдэжэ байһан һанамжануудай хэды хоорондоо эбсэшэгүй байгаашье һаань, бидэ иигэжэ хэлэхэ эрхэтэй гээшэ хабди: хоёр гол реформо — экономическа реформо болон политическэ реформо бэелүүлэгдэжэ эхилэв. Тиигэжэ түрүүшын, мүнөө дээрээ багашагшье һаа, хүлэжэ ядаһан дунгүдний туйлагаа гэхэдэ болоно.

«Аша туһаһаа» «сүртэл» амаараа болоходоо, хододоо буруушаадаг гэһэн Марксын бодолой эүб байгаа һаань, шэнэдхэлгын үйлэ хэрэгүүд хубилган шэнэдхэлгын сүртэл бодолые олон миллион хүнүүдэй аша туһатай улам нягтаар холбоно гээд хэлэхэ дүүрэн эрхэтэйбди.

Эдэ үйлэ хэрэгүүдэй оршон соо хуули эохёохо талаар гурэнэй дэндын зургаануудай ажал ябуулга улам бүтээсэтэй болжоо байна. Энээн тухай эдэ удэрнүүдэ олон дахин хэлэгдээ.

Һунгуулиин гуримай асуудалнуудай талаар СССР-эй Конституцидэ хубилалтануудые болон нэмэлтэнүүдые оруулха тухай СССР-эй Хуулиин тенай үзэмжэдэ табигдаһан проект хэдаа Арадай депутадуудай нэгэдэхи съездын үгэһэн даабари сэхэ дүүрэгэһэн ябадал болоно.

Тус тон харюусалгатай актые баталжа абаад байхадаа, политическэ реформын хоёрдохи шатын нэгэ гол зорилго бэелүүлэгдэхэ байна гээд бодото байдал харуулна. Юуб гэхэдэ, энэл үедэ республикануудта, хизаарнуудта, областнуудта, хотонуудта, худее нютагуудта засагай зургаануудай шэнэ байгууламжа бии болгохо хэрэгтэй хэ юм. Совет засагай энэ эгэл олон зоной хабаадалсалгатай хубин хэр зэргээр ажал ябуулгаа эрхилһэнэ, арадай засагай юрэнхы байгууламжада тэрэнэй хэр зэргээр тааралдажа ороһоноо, худалһиһее шэнэдхэн хубилгалгын бодото ябаса айхабтар өгэхэр дулдыдаха байна.

СССР-эй арадай депутадуудые март соо һунгалтын дүй дүрэшэл айхабтар тодоор юу харуулааб гэхэдэ, нэн түрүүшынхиеэ бэелүүлэгдэжэ байһан энэ хэрэгтэ үшарһан алдуунуудай байгаашье һаань, демократическэ, олондо мэдээсэлгын, эрхэтэдэй политическэ эдэбхитэй, һунгалтын урда тээхи тэмсэлэй эршэ дэлисын талаар манай бодото байдалда нимэ юумэн мүнөөдэр болотсэр үшараагүй гээд харуулһан байха юм. Гэбэшье бүхы шэнэ юумэнүүд ниитын ажабайдалда һайн сэгэлтэ абаагүй. Үнэхээрээшье, һунгалтанудай үедэ дутуу дундаһуд үшараа. Тэрэл зуурта һунгалтын бодото ажал ябуулгада урагшаа айхабтар шанга дабшалта хэгдэж, энэнэй дунгээр бүридхэлэйнгээшье, уялгануудайнгаашье, худэлмэриеэ эмхидхэлтынгээшье, зохёохы арга боломжонуудайнгаашье талаар шэнэ засагай дэндыні шата бии болгогдоо һан гээгдэ хэншье арсахагүй байха.

Тиимэһээ республикануудта мүнөө болохоёо байһан һунгалтануд үнгэрһэн һунгалтын юрэн лэ дабтамга болохонь гээшэ гү? Иимэ юумэн болохогүй гээд һанагдана. Юрэл совет арадай засаг шэнэ түхэл янзануудай болохо хаш. Союзна Конституциин нормонуудта түшэглэжэ, үнгэрһэн һунгалтануудай гансал һайн, муу талануудые ябаада абаагүй, мүн эрхэтэдэй эрид үргэһэн социальна эриитые, мүнөө обществодо тогтоод байһан байдалай онсо илгаануудые хараада абаһан хуулита шэнэ үндэһэ һуури эдэ бүгэдэд өөрынь нүлөө үзүүлхэ ёһотой.

Национальна политикын асуудалнуудай талаар КПСС-эй платформын, түбэй эрхэнүүдые нютаглуудта дамжуулха ёһо гуримуудай союзна республикануудай бэлэ дааһан эрхэнүүдые бэхижүүлһэнэй, юумые ёһын тэдысэ юрын, нэгэн адли болгохо ябадалһаа арсаһанай ашаар 1989 оной октябрийн 24-дэ баталан абаһан тогтоолоороо һунгалтанууд тухай республиканска Хуулинуудые үндэһэрнь шэнэлэлгэдэ, мүн республикануудта болон нютагуудта гүрэнэй засагай зургаануудай байгуулламжые баялгануудые тодорхойлһон актнуудые абалгада СССР-эй Верховно Совет үргэн харгы нээжэ шадаһан байхэ юм. Тиигэжэ союзна Конституцида нэмэлтэнүүдые болон хубилалтануудые оруулха тухай Хуулиин таарамжатай проектын СССР-эй Арадай депутадуудай съезд дээрэ баталгаан абтахаһань урид республиканска Конституциинүүдта таарамжатай хубилалтануудые оруулхада болон һунгалтануд тухай шэнэ Хуулинуудые баталан абахада болохо байнэ гээд мэдэрэгдээ һэн.

Үнгэрһэн энэ үе соо нютаг-гуудта ябуулагдаһан худэлмэриин ямар гол юумые тэмдэглэхээр байна гээшэб? Конституциин шэнэ заабаринуудтай эдэ бүгэдэ хайшаагаар таарадана гээшэб? ССР Союзай үндэһэн Хуулида оруулагдаха ямар тодорхой хубилалтануд тухай эндэ хэлэгдэнэб?

Конституцида оруулагдаха нэмэлтэнүүдэй болон хубилалтануудай гол удаань һэн түрүүн юун болоноб гэхэдэ, совет һунгуулиин байгууламжын демократическа шэнжэнь горитойгоор баяжуулагдана. Һунгалтануудые үнгэрэлгын хэрэгые хүтэлбэрилгын ба тараралдуулгын олон ондоо сньһенууд баталагдана. Совет засаг эмхидхэлгын үндэһэ һуурида байһан гол шухала асуудалнуудта нэгэн адлаар хандахын хажуугаар национальна болон нютагай эрхэ байдалай онсо талануудые урданайхиһаа улам залан шуудаар, нарин нягтаар хараада абаха ябадал хангагдана.

Съездын үзэмжэдэ табигдаһан Хуулиин проект соо эдэ бүгэдэ элэгэр харагдана.

Союзна республикануудай гүрэнэй засагай түлөөлхы дээдын зургаануудай байгуулламжые эрид шүүдаар тодорхойлһон ябадалые союзна Конституци соо һэн түрүүн гаргаха гээд дүрэдхагдана. 89-дэхи болон 91-дэхи статьянуудай шэнэ найруулгада союзна ба автономито республика бүхэндэ арадай депутадуудай съезд эзэлбол бии болгохо гэһэн заабари оруулагдабагүй. Тиигэжэ зуураа хоёр хубитай засагай дэндын зургаануудай байгуулламжатай байхагүй гэһэн республикануудай ниитын һанамжа эндэ хараада абтаһан байна. Эндэ России Федераци хуушан хэбээрээ үлэхэнь. Арадай депутадуудай съездшье, Верховно Соведшье худалжэ байха юм. Энэ республикын айхабтар өгэх болон национально-гүрэнэй орёо байгуулламжатай байһаниинь хараада абахада, энэ ойлгосотой болоно.

Союзна болон автономито республика бүхэндэ бии байһан нютагай Соведүүдэй байгуулламжые адлидхалгаһаа арсохе хэрэгтэй гээд СССР-эй Конституциин 89-дэхи, 145-дэхи статьянуудай шэнэ найруулга соо дүрдхагдана. Мүнөө биднэрэ станична, киштачна, аулньэ, апилинжово Соведүүд бии болгогдонхой гээшэ. Зарим газарнуудта национальна рэйонуудые болон национальна сельсоведүүдые бии болгохо хэрэгтэй болоно. Эдэ бүгэдэнөө уламжалан, конституционно шэнэ гурим эдэ бүгэдэдэ нүлөөлэх, тиигэхэ зуураа республикануудай бэлэ дааһан байдалые бэхижүүлхэ ёһотой, Ажабайдалаар, тэрэнэй бодото эрилтэнүүдээр тус асуудал табигдана ха юм.

Республикануудай Соведүүдэй Президиумүүдые бүридхэлгэдэ элдэб аргануудай хэрэглэдэжэ болохо байһаниинь мүн хараада абтана. Тиимэһээ СССР-эй Конституциин 91-дэхи статья соохи заабари улам тодо болгохо гээд хараалагдана. Союзна зургаануудтал туци соohоо нэн түрүүн гаргаха гээд дүрэдхагдана. 89-дэхи болон 91-дэхи статьянуудай шэнэ найруулгада союзна ба автономито республика бүхэндэ арадай депутадуудай съезд эзэлбол бии болгохо гэһэн заабари оруулагдабагүй. Тиигэжэ зуураа хоёр хубитай засагай дэндын зургаануудай байгуулламжатай байхагүй гэһэн республикануудай ниитын һанамжа эндэ хараада абтаһан байна. Эндэ России Федераци хуушан хэбээрээ үлэхэнь. Арадай депутадуудай съездшье, Верховно Соведшье худалжэ байха юм. Энэ республикын айхабтар өгэх болон национально-гүрэнэй орёо байгуулламжатай байһаниинь хараада абахада, энэ ойлгосотой болоно.

Союзна болон автономито республика бүхэндэ бии байһан нютагай Соведүүдэй байгуулламжые адлидхалгаһаа арсохе хэрэгтэй гээд СССР-эй Конституциин 89-дэхи, 145-дэхи статьянуудай шэнэ найруулга соо дүрдхагдана. Мүнөө биднэрэ станична, киштачна, аулньэ, апилинжово Соведүүд бии болгогдонхой гээшэ. Зарим газарнуудта национальна рэйонуудые болон национальна сельсоведүүдые бии болгохо хэрэгтэй болоно. Эдэ бүгэдэнөө уламжалан, конституционно шэнэ гурим эдэ бүгэдэдэ нүлөөлэх, тиигэхэ зуураа республикануудай бэлэ дааһан байдалые бэхижүүлхэ ёһотой, Ажабайдалаар, тэрэнэй бодото эрилтэнүүдээр тус асуудал табигдана ха юм.

Республикануудай Соведүүдэй Президиумүүдые бүридхэлгэдэ элдэб аргануудай хэрэглэдэжэ болохо байһаниинь мүн хараада абтана. Тиимэһээ СССР-эй Конституциин 91-дэхи статья соохи заабари улам тодо болгохо гээд хараалагдана. Союзна зургаануудтал сэхэ һунгагдадаг республикын Президентын гү, али Соведэй Түрүүлэгшын тушаал бии болгохо тухай дурадхалнуud СССР-эй Верховно Соведтэ зубшэн хэлэгдэхэдээ, дэмжэгдэбэгүй. Эндэ шэнэ эрэлтэ һэниие гү, али юрэл гадаада түхэлөөрөө ондоо юумые хараада абаха бэшэ, харин асуудалай гүн удхые ойлгохо хэрэгтэй ааб даа. Соведэй Түрүүлэгшые зоной сэхэ һунгэхдань, республикада президентын засагые бии болгоходо, түлөөлэлгын зургаанһаа мэдэлгүй тушаалта хүн бии болохо байгаа. Энэ хадаа Соведүүдэй дүүрэн засаг тухай хараа бодолдо, тэрэнние байгуулгын, ажал ябуулгын нэгэн бүхэли ёһо гуримуудта харша байха һэн. Энээн тухай ехэ арсалдаануud XIX партийна конференци дээрэ, мүн Арадай депутадуудай съезд дээрэ болоо һэн. Тиимэһээ энэ талаар хэлэгдэжэ байһан һанамжануудые һайнаар хараадаа абаха хэрэгтэй.

Конституциионно хубилалтанууд һунгалтанудые үнгэрэлгын болзор болон гурим хубилгалгада баһал хабаатай. Гүрэнэй засагай зургаануудай эрхэ түлөөлэлгын болзорой дуулаһаһаа дүрбэн һорагаа хожом бэшэ арадай депутадуудые һунгалта соноосхогдохо ёһотой гээд союзна Конституциин мүнөө хүсэндее байһан 90 дэхи статья соо заагдана. Энэ Соведүүдэй бүхы шатануудта хабаатай ааб даа. Зүгөөр тэдэнэй олонхидонь иимэ болзор ондоошье байжа болохо. Энэ хубилалта зарим республикануудэй Конституциинуудта болон һунгуулиин шэнэ Хуулинуудта оруулагданхай. Харин союзна Конституци соохи тус заабарие СССР-эй арадай депутадуудай һунгалтада хабаатайгаар лэ үлөөхэ дурадхал оруулагдана.

Һунгалтын урда тээхи окружной суглааануудай хуби заяан тухай асуудал олониитын зүгһее эдэбхитэйгээр зүбшэн хэлэгдэнэ. Туркменийн ССР-һээ бэшэ республикануud тус суглаа үнгэрэлгэһее арсаһан байха юм. Узбегэй, Казахай болон Киргизэй ССР нүүдэ округой һунгашадай конференциуудые үнгэрэхэ гээд хараалагдана. Арадай депутадуud сүүлэй бүридэл тухай хараалагдаһан нормонууд тарэл хэбээрээ үлөөгдэбэ. Иигэжэ ниитын эмхинүүдэнэ һунгагдаһан мүнөөнэй зарлалай СССР-эй арадай депутадуудай эрхэ түлөөлэлэг багахашье нэмэгдэ оруулагданагүй гээшэ.

Верховноһоо гү, али нютагай Соведнэ гадна зоноор сэхэ һунгагдадаг республикын Верховно Соведэй олонхи гэшүүдэй һанамжаар энэ заабари илангаяа таарамжатай байна.

Арадай депутадта бүхы кандидадуудай һунгуулиин кампанида хабаадалсаха адли эрхыень хангалгада шэглүүлэгдэнэ урдань үзэгдөөгүй шэнэ заабаряар союзна Конституциие улам гүнзэлырүүлхэ хэрэгтэй байһаниие март соо боложо үнгэрэһэн һунгалтануud харуулаа. Бодото байдалда кандидадай хубиин арга боломжонууд бэшэ, харин тэрэнэй һунгалтын урда тээхи кампаниин пропагандис болон материально-техническэ хангалга һунгалтада илалта туйлагада гү, али шүүгдэлгэдэ шиидхэхы нүлөө үзүүлдэг байгаа. Иимэ нэгэ талын үлүү һайн байдалтай байлгань социалис демократиин болон социальна үнэн зүбэй ёһо гуримуудтай яашье таараланагүй. Тиимэһээ гүрэнэй, предприятиинуудай, нинтын болон бусад эмхинүүдэй зүгһее бии болгогдодог нэгэ жасаһан һунгалтанууд, бэлдэлгэлтэй болон үнгэрэлгэтэй холбоотой гаргашануудые һунгуулиин комиссиин хэхэ арга боломжо хангаһан заабари СССР-эй Конституциин 100 дахи статьяда оруулха гээд дурадхагданэ. Иимээр хандахада, ааладай депутадта кандидат бүхэндэ адли тэгшэ байдал хангагдаха эзэргэтэй.

Үшөө нэгэ асуудал. Тэрэ 91 дэхи статьягаар хараалагдаһан Соведүүдэй һунгаһан гү, али томилһон хүнүүдэй эзэлжэ байһан тушаалаа хоёр болзорой туршадэ бэелүүлэх байхэ арга боломжодо хабаатай. Энэ гурим ёһын хэрэгтэй байһаниие элитэ. Гэхэтэй хамта сүүдүүдэй ажал ябуулгын онсо ээрэ илгаае анхаралдаа абаха. тэдэнэртэ энэ дүрим тараахагүй, энээн тухай 91-дэхи статьяда тусхай тэмдэглэл хэхэ гэһэн дурадхал проектда оруулагдаа.

Иимэл дээ, нухэд. богонөөр хэлэхэдэ СССР-эй Конституциде оруулагдаха хубилалтануud болон нэмэлтэнүүдэй хоорондо зөрэ тэрэ сүездын үзэмжэдэ табигдабэ. Тэдээн соо союзна болон автономито республикануудта зохёогдоһон нормонууд харадаа абтанхай, республикануудтаки хуули зохёогшодой хэрэглэлэн юрэнхы дүримүүд согсологдоо. Иигэжэ союзна болон республиканска хуули зохёолго өөнэй хоорондо нэбтэржэ, баяжана, эдэ бүгэдэ манай федерациин гол ёһо гуримуудта харюусана. Союз республикануудай хуули зохёолгодо түшэглэнэ, харин республикануud, өөрынгөө эзлжэнэдэ, союзна Конституциин үндэһэн шухала ёһо гуримуудһаа эхи абана.

Биднэй зубшэхэ хуулиин проектые зохёолгодо бүхы союзна республикануудай түлөөлэгшэд, СССР-эй олонхи арадай депутадууд. Верховно Соведэй комитедүүдэй болон тэрэнэй палатануудай комиссинуудай түрүүлэгшэнэр мэдэржэ эдэлэтэй — гүрэнэй асуудалнуудые шэнжэлэгшэд хабаадса гэжэ хэлэхэ байнаб. Һунгалта тухай хуули шэнээр хаража үзэхэ асуудал союзна болон автономито республикануудай Верховно Соведэй Президиумүүдэй Түрүүлэгшэнэрэй тусхай зүбөөн дээрэ зубшэгдэһэн байгаа. Хуулиин проект СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй заседани дээрэ тон нариндаа хаража үзэгдэһэн байгаа. Һүүлдэнь үргэн, бүтэжэтэй зубшэн хэлсэгшын үдэа, тэрэ зубшэлгын үедэ ороһон зөөлөөринүүд бүхы талаһаань сэгнэгдэһэн байгаа, СССР-эй Верховно Соведэр һайшаагдаад, танай зубшэн хэлсэлгэдэ табигдаба гээшэ.

Конституциин һунгалтада хабаатай дүримүүдые нарижуулхадаа, Верховно Соведэй мүнөө хүсэндее байһан Үндэһэн Хуулиин зарим бүсад дүримүүдые хубилалгатай холбоотой, мүн баһа союзна шэнэ Конституциие зохёолготой холбоотой үргэн олон асуудалнуудые анхаралда абангүй гаража ошохо аргагүй байһаниинь ойлгосотой. Шэнэ регламентые, арадай депутадуудай статус тухай, конституционно хиналта тухай хуулиие баталан абалга, мүн лэ баһа Конституциин нормонуудта тодорхой хубилалтануудые оруулха эрилтэ табиһан байгаа. Иигэжэ бидэ союзна конституциин тус тус бүлэгүүдые «зэһэбарилхадаа», конституционно реформын замаар урагшаа дабшанабди.

Мүнөө гол үзэл бодолнууд зохёогдоно, политическэ, хуулиин талаар хүлын хараата бодомжонууд согсологдоно, тэдэнь бүлтадаа ерээдүй сагта СССР-эй шэнэ Конституциин удхань болохо ёһотой. Энээн тухай Арадай депутадуудай нэгэдэхи съездын байгуулһан Конституционно комиссиин һаяхан болоһон заседани дээрэ хэлсэгдэ һэн. Энэ документые зохёолгын гол асуудалнуудые тодорхойлходоо, хубилган шэндэхэлэн мүнөөнэй шатеда, үшөө олон олон асуудалнуудта харюу үгтөөгүй сагта, обществын болон гүрэн түрын ажабайдалай тон орёо шухала хэрэгүүдэй үшөө шидхэгдэжэ байхада, шэнэ Конституциие тургэн саг соо ябаралтайгаар абалга тэрэнэй удха шанарта, нэрэ хүндэдэ хохидол ушарулжа болохо. Энэньшье ойлгостой. Үнэхээрээ, бодото байдалда обществын үмэнэ байһан экономическа, социально болон уваан бодолой удха шанартай олон тоото асуудалнуудые шидхэхэ онол аргын бүридөөгүй байхада, үндэһэн шухалэ политико-юридическэ документ, Конституци имэгтал нимэ документ мүн гээшэ, абажа болохогүй байна ха юм. Конституциие бүхы дээрэнь «үнгэн далайсатайгаар» хубилгаха һэдэлгэ, Конституциин хоорондее холбоотой бүхы дүримүүдые бүгэдьень заһаха гэһэн һэдэлгэдэл адли һүүдэнь буруу нүрэжэ болохо байна. Энэ бодото байдалһаа, үшөө дахин бодото байдалһаа эхи абаха шухала, урдэнай хүн зоной хэлэдэгтэл адли «валиханаар яража» шадаха хэрэгтэй.

Совет федерациин гол ёһонуудые ба ССР Союзай болон союзна республикануудай хоорондо эрхэ түлөөлэлгэнүүдыень хубаарилһан үндэһэн Хуулиин тустай бүлэгые хубилгаха тухай дурадхалнуудые оло дахин зубшэхэн үшөө энээнние эли тодоор харуулна. Тиимэ хубилалтануud хэрэгтэй гэшэ гү? Тэдэнэй хэрэгтэй байһаниинь арсашагүй, Гэхэтэй хамта республиканска ажахын тоосоон ба республикануудай экономическа талаар бэз даанги байдал тухай хуулинуудай баталан абтаагүй байхэда энэ бүлэгые хубилгажа болохогүй байһаниинь элитэ. Нүгөө талаараа эдэ хуулинуудые баталан абалга гүрэнэй засагай дэндын зургаануудай — съездын ба СССР-эй Верховно Соведэй эрхэ мэдэлдэ хубилалтануудые оруулхаһаа гадна СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй, Генеральна Прокуророй, союзна бүсад зургаануудай эрхэ түлөөлэгэнүүдые хубилгаха ёһотой. Эдэ хубилалтануud экономическа ба социально-соёлой хүгжэлтын олон асуудалнуудта хабаатай. Энээн тухай дурадхал Молдаваһаа депутадууд оруулна.

Зөөриин талаар харилцаанууд тухай Конституциин баталгаануудта хубилалтануудые оруулха гэшэ мүнөөдэр ямаршье һэжэг түрүүлэгүй. Бүгэдэ арадай зубшэн хэлсэлгэдэ СССР-тэ Зөөри тухай Хуулиин ба Газар тухай СССР-эй ба союзна республикануудай хуулинуудай проектнууд табигданхай, тэдэнэр ганса манай экономическа системын үг удхые харуулна бэшэ, мүн баһа совет обществын байгуулламжые бүхы дээрэнь харуулна. Ушар тиимэһээ тэдэ хуулинуудые баталан абахын туладе Конституциин зарим гол шухала дүримүүдые шэнээр зохёохо эрилтэ табигдана.

Гэхэтэй хамта, нухэд, Верховно Соведтэ, тэрэнэй комитедүүд ба комиссинуудта эдэ проектнүүдые нарижуулха талаар нилээн ехэ худэлмэри хэгдэбшье, зарим асуудалнуудаар бүхы хүн зоной сэдьхэл хөнөөха шидхэбринүүдые елөөгүй байһые анхаралдаа абангүй байха аргамнай үгы. Газарые болон байгаалиин бүсад баялигуудые зөөри болгоһоно Верховно Соведэй зубшэн хэлсэдэг проектнүүдые, мүн баһа амаараа зарим комитедүүдэй, республикануудай, депутадуудай бүлэгүүдэй бэлдэһэн вариантнуудые бүгэдэ арадай зубшэн хэлсэлгэдэ табигдаһан статья дотор совет политическэ система эдэ Коммунистиин эзэлдэг һуури ба үүрэг тодорхойлогдонхой. Энэ системэ һунгалтые сүлөө оршон удалда үнгэргэхэдэ, манай обществын ажабайдалай бүхы талуудые демократическэ жэтэй болгоходо ямаршье үзүүлдэггүй.

Ушар тиимэһээ мүнөө бэ, жо байһан манай сэдэ Верховно Соведэй Газар социалис предприятиин налог таталгын система, мүнөө ба социальна оршоноо далые союзна, автономито республикануудта хуулиин гол дүримүүд тухай, ССР-эй болон союзна республикануудай эрхэ түлөөлэлгэ хай, нютагай өөрынгөө хубэрилгын ба нютагай амаршалгын дүримүүд тухай, хуулиин тухай, нэгэ гэжэ хэлэхэ ёһотой. Тэрэ хэрээ бодомжонууд манай съездын зубшэн хэлсэлгэдэ табигдаһан байна. Тэрэ проект мүнөө хүсэндее байһан Конституциин нормонуудтай зарим талаараа дүйцэхэ, харин ямаршье ондоо ондоо талаараа ондоо ондоо юумые хараада абаха ябадалые агуулна. Энэ Конституциин зүбшэн хэлсэлгэдэ табигдаһан статьяда хабаатай статьянууд дотор совет политическэ система системэдэ Коммунистиин эзэлдэг һуури ба үүрэг тодорхойлогдонхой. Энэ системэ һунгалтые сүлөө оршон удалда үнгэргэхэдэ, манай обществын ажабайдалай бүхы талуудые демократическэ жэтэй болгоходо ямаршье үзүүлдэггүй.

Ушар тиимэһээ мүнөө бэ, жо байһан манай сэдэ Верховно Соведэй Газар социалис предприятиин налог таталгын система, мүнөө ба социальна оршоноо далые союзна, автономито республикануудта хуулиин гол дүримүүд тухай, ССР-эй болон союзна республикануудай эрхэ түлөөлэлгэ хай, нютагай өөрынгөө хубэрилгын ба нютагай амаршалгын дүримүүд тухай хуулиин тухай, нэгэ гэжэ хэлэхэ ёһотой. Тэрэ хэрээ бодомжонууд манай съездын зубшэн хэлсэлгэдэ табигдаһан байна. Тэрэ проект мүнөө хүсэндее байһан Конституциин нормонуудтай зарим талаараа дүйцэхэ, харин ямаршье ондоо ондоо талаараа ондоо ондоо юумые хараада абаха ябадалые агуулна. Энэ Конституциин зүбшэн хэлсэлгэдэ табигдаһан статьяда хабаатай статьянууд дотор совет политическэ система системэдэ Коммунистиин эзэлдэг һуури ба үүрэг тодорхойлогдонхой. Энэ системэ һунгалтые сүлөө оршон удалда үнгэргэхэдэ, манай обществын ажабайдалай бүхы талуудые демократическэ жэтэй болгоходо ямаршье үзүүлдэггүй.

Социалис предприяти тухай тон һайн шанартай хуули абаха асуудал мүн лэ хурсаар табигдана. Эндэ мүн баһа правительствын табиһан хуулиин проект СССР-эй Верховно Соведэй комитедүүдэй болон тэрэнэй палатануудай комиссинуудай һанамжаар, үшөө саашадаа нарижуулагдаха болоно. Энээнһээ гадна экономическа реформын хараа бодомжонууд энэ хуулиин эхин боложо үгэхэ ёһотой гэжэ мэрдэжэлтэд тоолоно. Тэрэ хараа бодомжонууд манай съездын зубшэн хэлсэлгэдэ табигданхай.

Нютагай өөрынгөө хүтэлбэрилгын болон нютагай ажахын ниитэ гуримуудай проектнууд һаяхан бүгэдэ арадай зубшэн хэлсэлгэдэ табигдаһан байна. Тэрэ проект мүнөө хүсэндее байһан Конституциин нормонуудтай зарим талаараа дүйцэхэ, харин ямаршье ондоо ондоо талаараа ондоо ондоо юумые хараада абаха ябадалые агуулна. Энэ Конституциин зүбшэн хэлсэлгэдэ табигдаһан статьяда хабаатай статьянууд дотор совет политическэ система системэдэ Коммунистиин эзэлдэг һуури ба үүрэг тодорхойлогдонхой. Энэ системэ һунгалтые сүлөө оршон удалда үнгэргэхэдэ, манай обществын ажабайдалай бүхы талуудые демократическэ жэтэй болгоходо ямаршье үзүүлдэггүй.

Эдэ хуулиин проектые зохёолгодо бүхы союзна республикануудай түлөөлэгшэд, СССР-эй олонхи арадай депутадууд. Верховно Соведэй комитедүүдэй болон тэрэнэй палатануудай комиссинуудай түрүүлэгшэнэр мэдэржэ эдэлэтэй — гүрэнэй асуудалнуудые шэнжэлэгшэд хабаадса гэжэ хэлэхэ байнаб. Һунгалта тухай хуули шэнээр хаража үзэхэ асуудал союзна болон автономито республикануудай Верховно Соведэй Президиумүүдэй Түрүүлэгшэнэрэй тусхай зүбөөн дээрэ зубшэгдэһэн байгаа. Хуулиин проект СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй заседани дээрэ тон нариндаа хаража үзэгдэһэн байгаа. Һүүлдэнь үргэн, бүтэжэтэй зубшэн хэлсэлгын үедэ, тэрэ зубшэлгын үедэ ороһон зөөлөөринүүд бүхы талаһаань сэгнэгдэһэн байгаа, СССР-эй Верховно Соведэр һайшаагдаад, танай зубшэн хэлсэлгэдэ табигдаба гээшэ.

Конституциин һунгалтада хабаатай дүримүүдые нарижуулхадаа, Верховно Соведэй мүнөө хүсэндее байһан Үндэһэн Хуулиин зарим бүсад дүримүүдые хубилалгатай холбоотой, мүн баһа союзна шэнэ Конституциие зохёолготой холбоотой үргэн олон асуудалнуудые анхаралда абангүй гаража ошохо аргагүй байһаниинь ойлгосотой. Шэнэ регламентые, арадай депутадуудай статус тухай, конституционно хиналта тухай хуулиие баталан абалга, мүн лэ баһа Конституциин нормонуудта тодорхой хубилалтануудые оруулха эрилтэ табиһан байгаа. Иигэжэ бидэ союзна конституциин тус тус бүлэгүүдые «зэһэбарилхадаа», конституционно реформын замаар урагшаа дабшанабди.

Мүнөө гол үзэл бодолнууд зохёогдоно, политическэ, хуулиин талаар хүлын хараата бодомжонууд согсологдоно, тэдэнь бүлтадаа ерээдүй сагта СССР-эй шэнэ Конституциин удхань болохо ёһотой. Энээн тухай Арадай депутадуудай нэгэдэхи съездын байгуулһан Конституционно комиссиин һаяхан болоһон заседани дээрэ хэлсэлгдэ һэн. Энэ документые зохёолгын гол асуудалнуудые тодорхойлходоо, хубилган шэндэхэлэн мүнөөнэй шатеда, үшөө олон олон асуудалнуудта харюу үгтөөгүй сагта, обществын болон гүрэн түрын ажабайдалай тон орёо шухала хэрэгүүдэй үшөө шидхэгдэжэ байхада, шэнэ Конституциие тургэн саг соо ябаралтайгаар абалга тэрэнэй удха шанарта, нэрэ хүндэдэ хохидол ушарулжа болохо. Энэньшье ойлгостой. Үнэхээрээ, бодото байдалда обществын үмэнэ байһан экономическа, социально болон уваан бодолой удха шанартай олон тоото асуудалнуудые шидхэхэ онол аргын бүридөөгүй байхада, үндэһэн шухалэ политико-юридическэ документ, Конституци имэгтал нимэ документ мүн гээшэ, абажа болохогүй байна ха юм. Конституциие бүхы дээрэнь «үнгэн далайсатайгаар» хубилгаха һэдэлгэ, Конституциин хоорондее холбоотой бүхы дүримүүдые бүгэдьень заһаха гэһэн һэдэлгэдэл адли һүүдэнь буруу нүрэжэ болохо байна. Эндэ бодото байдалһаа, үшөө дахин бодото байдалһаа эхи абаха шухала, урдэнай хүн зоной хэлэдэгтэл адли «валиханаар яража» шадаха хэрэгтэй.

Совет федерациин гол ёһонуудые ба ССР Союзай болон союзна республикануудай хоорондо эрхэ түлөөлэлгэнүүдыень хубаарилһан үндэһэн Хуулиин тустай бүлэгые хубилгаха тухай дурадхалнуудые оло дахин зубшэхэн үшөө энээнние эли тодоор харуулна. Тиимэ хубилалтануud хэрэгтэй гэшэ гү? Тэдэнэй хэрэгтэй байһаниинь арсашагүй, Гэхэтэй хамта республиканска ажахын тоосоон ба республикануудай экономическа талаар бэз даанги байдал тухай хуулинуудай баталан абтаагүй байхэда энэ бүлэгые хубилгажа болохогүй байһаниинь элитэ. Нүгөө талаараа эдэ хуулинуудые баталан абалга гүрэнэй засагай дэндын зургаануудай — съездын ба СССР-эй Верховно Соведэй эрхэ мэдэлдэ хубилалтануудые оруулхаһаа гадна СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй, Генеральна Прокуророй, союзна бүсад зургаануудай эрхэ түлөөлэгэнүүдые хубилгаха ёһотой. Эдэ хубилалтануud экономическа ба социально-соёлой хүгжэлтын олон асуудалнуудта хабаатай. Энээн тухай дурадхал Молдаваһаа депутадууд оруулна.

Зөөриин талаар харилцаанууд тухай Конституциин баталгаануудта хубилалтануудые оруулха гэшэ мүнөөдэр ямаршье һэжэг түрүүлэгүй. Бүгэдэ арадай зубшэн хэлсэлгэдэ СССР-тэ Зөөри тухай Хуулиин ба Газар тухай СССР-эй ба союзна республикануудай хуулинуудай проектнууд табигданхай, тэдэнэр ганса манай экономическа системын үг удхые харуулна бэшэ, мүн баһа совет обществын байгуулламжые бүхы дээрэнь харуулна. Ушар тиимэһээ тэдэ хуулинуудые баталан абахын туладе Конституциин зарим гол шухала дүримүүдые шэнээр зохёохо эрилтэ табигдана.

Гэхэтэй хамта, нухэд, Верховно Соведтэ, тэрэнэй комитедүүд ба комиссинуудта эдэ проектнүүдые нарижуулха талаар нилээн ехэ худэлмэри хэгдэбшье, зарим асуудалнуудаар бүхы хүн зоной сэдьхэл хөнөөха шидхэбринүүдые елөөгүй байһые анхаралдаа абангүй байха аргамнай үгы. Газарые болон байгаалиин бүсад баялигуудые зөөри болгоһоно Верховно Соведэй зубшэн хэлсэдэг проектнүүдые, мүн баһа амаараа зарим комитедүүдэй, республикануудай, депутадуудай бүлэгүүдэй бэлдэһэн вариантнуудые бүгэдэ арадай зубшэн хэлсэлгэдэ табигдаһан статья дотор совет политическэ система системэдэ Коммунистиин эзэлдэг һуури ба үүрэг тодорхойлогдонхой. Энэ системэ һунгалтые сүлөө оршон удалда үнгэргэхэдэ, манай обществын ажабайдалай бүхы талуудые демократическэ жэтэй болгоходо ямаршье үзүүлдэггүй.

Ушар тиимэһээ мүнөө бэ, жо байһан манай сэдэ Верховно Соведэй Газар социалис предприятиин налог таталгын система, мүнөө ба социальна оршоноо далые союзна, автономито республикануудта хуулиин гол дүримүүд тухай, ССР-эй болон союзна республикануудай эрхэ түлөөлэлгэ хай, нютагай өөрынгөө хубэрилгын ба нютагай амаршалгын дүримүүд тухай хуулиин тухай, нэгэ гэжэ хэлэхэ ёһотой. Тэрэ хэрээ бодомжонууд манай съездын зубшэн хэлсэлгэдэ табигдаһан байна. Тэрэ проект мүнөө хүсэндее байһан Конституциин нормонуудтай зарим талаараа дүйцэхэ, харин ямаршье ондоо ондоо талаараа ондоо ондоо юумые хараада абаха ябадалые агуулна. Энэ Конституциин зүбшэн хэлсэлгэдэ табигдаһан статьяда хабаатай статьянууд дотор совет политическэ система системэдэ Коммунистиин эзэлдэг һуури ба үүрэг тодорхойлогдонхой. Энэ системэ һунгалтые сүлөө оршон удалда үнгэргэхэдэ, манай обществын ажабайдалай бүхы талуудые демократическэ жэтэй болгоходо ямаршье үзүүлдэггүй.

Ушар тиимэһээ мүнөө бэ, жо байһан манай сэдэ Верховно Соведэй Газар социалис предприятиин налог таталгын система, мүнөө ба социальна оршоноо далые союзна, автономито республикануудта хуулиин гол дүримүүд тухай, ССР-эй болон союзна республикануудай эрхэ түлөөлэлгэ хай, нютагай өөрынгөө хубэрилгын ба нютагай амаршалгын дүримүүд тухай хуулиин тухай, нэгэ гэжэ хэлэхэ ёһотой. Тэрэ хэрээ бодомжонууд манай съездын зубшэн хэлсэлгэдэ табиг

НУУДААР ...АЙ

...ЛИДХЭЛ

...до али бухы аргаар тө... ...кэ Пленум тэмдэглэнэн ...ı. Иимэ оршон байд... ...нституцийн ямаршье д... ...нээр тайлбарилагдажа, ...рхойлогдожо болохо, ...а абтажа орхигдохошье... ...Энэ Конституцийн зүй... ...кишье статьяда хабаатай... ...тья дотор совет полит... ...системдэ Коммунис... ...н эзэлдэг hуури ба ... ...дорхойлогдонхой. Энэ ст... ...нгалтые сүлөө оршон ... ...лда үнгэргэхэдэ, манай ...ствын ажабайдалай бүх... ...нуудые демократическе... ...тэй болгоходо ямаршье ... ...үлдэгүй.

...Үшар тиимэнээ мүнөө ... ...байнан манай съезд С... Верховно Советэ Зе... ...вар социалис предпри... ...тог таталгын системэ, эн... ...ко ба социальна оршон... ...ные союзна, автономито... ...бликануудта хүтэлбэри... ...п дуримүүд тухай, ССР ... ...й болон союзна респ... ...нуудай эрхэ түлөөлэгш... ...й, нютагай өөрыгее х... ...рилгын ба нютагай ах... ...энхы дуримүүд тухай ... ...чуудые баталан абалгые... ...дхэхьень даалгаха, ар... ...путадуудай удаадахи с... ...н зүбшэн хэлсэлгэдэ ... ...энтэй хабаатай хубил... ...удые СССР-эй Конститу... ...уулхьень даалгаха гаж... ...гдаhан байгаа. Нэгэн ... ...нституцида эдэ хубилат... ...е арадай депутадуудай ... ...этэ съездын хараже, у... ...е урид хүсэндэнь ору... ...гай өөрынгее шидхэ... ...тор заажа болохо бай... Энээн тухай иимэ тодо... ...ор юундэ хэлэнэбиб г... ...онхи депутадуудай о... ...ч, тэрэ тоодо депутад... ...адемическэ бүлэгэй м... ...е тараагдаhан хандалг... ...охи дурадхалнуud бүрин... ...н бэелүүлэгдэхэ болоно... Бүлэг Зөөри, Газар, ...ис предприяти, налогуу... ...й үндэhэн удха шан... ...улинуудые баталан аба... ...атуулжа болохогүй гэжэ... ...но. Эдэ хуулинуудые х... ...нь оруулха тухай хөөр... ...ездын тогтоол абаха т... ...эниие арадай депутадуу... ...эбадахи съездын hайн... ...е хүлеэнгүй хүсэндэнь о... ...гэжэ тоолоно.

Тэрэнhээ гадна, мүнөө... ...ндее байнан Конститу... ...ССР-эй политическэ б... ...мическа системын, н... ...льно-түрэн түрын байгуу... ...ида зорюулагдаhан 1... 2-дохи бүлэгүүдэ б... ...хубида бии байнан ... ...удые хубилгаха асуудл... ...е бидэнэй байгуулhан ... ...итуционно комисси то... ...наар хаража үзэхэ ... ...эн дурадхал Верховно... ...дэй Президиум оруулн... Энэ хадаа танда, хүн... ...путадуud, байнан хуу... ...оектые хөөр шэнэ стать... ...мэхэ эрилтэ табина. ...й текст танай даабарлар ...зно Советэй Президиум ...эн байгаа. Энэ текстые ...декционно комиссида о... ...мнай.

Политическэ шэнэ бо... ...н ёноор эдэ шухала ...нуудта өөрынгее хан... ...ридхэжэ, бидэ хододоо... ...юрын дүрим hанажа ... ...отойбди: хубилган шэнэ... ...н эрилтээр зохёодогдо... ...хуули бүхэн ороной ... ...дэhэн хуули зохёон бай... ...а тусхай барилгын ауд... ...жо үгэхэ байна.

Бидэ энэ худэлмэри эхэ... ...ибди. Энэ худэлмэри я... ...гөөр, мүн баhа унж... ...нгүй ябуулха хэрэгтэй. ...элмэри хуули зохёо... ...ба дахин эрьен х... ...отой гэhэн Ленинэй э... ...элүүлгые эрилтэ б... ...бина. хуули ажабайд... ...хёгдожо, тэрээндэ эд... ...гээр нүлеолхэ ёнотой... ...дхэлгын ба дэбжэлтый... ...ер социализмын саш... ...бшаха шэнэ шэнэ арг... ...мжонуудые олгохо ён... ...СССР-эй Верховно ... ...рэнэй зохёоhон дурэ... ...удые хараже үзэх... ...ездые гуйна.

...жаб Бальжиров—Согто... ...hаа, Батажаргал Базаров... ...н-Уулаhаа, Рабдан Цы... ...ра-Шэбэрhээ түрүүш... ...до оролсоно.

Орловскын хадын ш... ...улгын комбинадай нэг... ...брикын худэлмэришэн ... ...ий Колотовкин, Агын ... ...испортна предприятие... ...ршон Цырендоржо Ц... ...а, Хүнхэрэй Ленинэй м... ...гэ колхозой hаалишан ... ...ндундоржиева, Зудх... ...дина» колхозой охе... ...ишон Дашарабдан Ц... ...инов, Дулдаргын ДРС... ...ньдозерист Петр Ма... ...ннэшын дунда hург... ...ша Жамьян Дамбуев, ...н худөөгэй библиот... ...ргша Долгоржаб Ним... ...шэд мүн лэ округой Х... ...эй самбарта бэшэгдэ... ...г габьяата ажалаарее ... ...бад. Эдэнэр хубилган ... ...хэлгын хэрэгтэ бодото... ...хабаадалсан... ...hауул hайхи харгы... ...і залууршад болоно.

Б. ГАРМАЖАП...
манай кор...

Соведүүдэй худэлмэри

ТАКСИМО ХҮГЖЭХЭ

...ад ороноймнай хойто зүгтэ Таксимо гэжэ түб hуурин-...үйскын районой бии болгогдоhон тухай мэдээсэгдээ hэн. ...ээр байгуулагдаhан райондо шидхэгдэхэ ёнотой асуу-...уд олон юм бээз. hаяхан эндэ боложо үнгэрhэн hунгал-...дүнгөөр булижа, Таксимовскю нютагай Советэй гүйсэд-...й түрүүлэгшээр hунгагдаhан А. И. Кардаштай манай ...абэшэ корреспондент В. А. Чуналев үүлэжэ, хараа зо-...нуудаарнь hонирхоhон байна. Тэрэнэй хөөрөөе үншаг-...йнгаа анхаралда дурадханабди.

...ю гэжэ поселогто 15 ...аран хүн ажаhуудаг. ... гаран албан зурагаан ...уud тоологдоно. Оро-... 22 институт посело-...ат зохеохо худэлмэри ...) Тиигэбэшье эгээл ...а асуудалнай гэхэдэ, ...и хэзээ ажал дуталда-...дэб гэхэдэ. Байгал-...тумэр замай барилга ... ажал хорохо байна ...э асуудал шидхэхын ...оссоведэй гүйсэдко-...уud болон депутадуud ...долго гаргана.

... поселогой болон ...голой зоч тусгаар ...hоондоо ехэ урма-...тай байна. Иигээд ... район дотороо шид-...той асуудалнууднай, ... социальна, нилээд ...шэ Тиигэбэшье Так-...эйдаг БАМ да хабаа-...илгануудые нэн ту-...лалгада тушааха хэ-...ритой хубитаяа оруул-...эйби, ооуулнашеебди. Жэшээлхэдэ, аэропорт барилсаабди, поселогойнгоо үйлсэнүүдые асфальтаар хушаабди, хубиин машинануудые бензинээр хангаха станциин барилгада хабаадаабди. Тиигэбэшье социальна асуудалнуud гол анхаралдамнай байнаар. Гүйсэдкомоймнай захилаар мүнөө үедэ 50—60 мянган тухэригэй сэнтэй байрын гэрнүүд, гостиница баригдажа эхилэнхэй. Тиихэдэ 422 hууритай дунда hүргүүлиин hуури табигдажа байна.

Советэймнай үүсхэлээр участково больницын талмайе үргэдхэхэ, бүхы байшангуудые түбэй котельнэтэй холбохо худэлмэриин проект «Бургражданпроект» институт табижа захалаа. Эдэ бүхы зорилгоноо бэелүүлхэ хэрэгтэмнай, хэнэйшье мэдэhээр, горитой мүнгэн хэрэгтэй. Тиимэhээ республикынгаа Министрнүүдэй Советдые болон Госпланиие гараха жэлдэ Таксимодо 2 миллион тухэриг hомолхо гэжэ түсэблэхьень гүйгаад байнабди. Иигэжэ нютагай Совет захил хэгшын үүргэ эгээл түрүүшынхиеэ дүүргэжэ эхилбэ гээшэбди.

Ажал хүртэнэгүй гэжэ дээрэ дурдаа hэм. Энэ асуудалнай илангаяа эхэнэрнүүдтэ хабаатай юм. Таксимодо оёдолой фабрикын филиалай нэгдээ hаа, энэ асуудал шидхэгдэхэ байгаа. Тезд республикымнай Хүнгэн промышленностиин министерство манай гүйлтые хангаха аргаяа мүнөө хүрэтэр оложо шаданагүй.

Эрэшүүлэйшье хэхэ ажал элбэг бэшэ. Минии hанахада, хэрбээ Таксимодо ой модо шанаржуулха, алта бэдэрхэ талаар гүрэнэй предприятинуудые байгуулбал, Муйскын голые ашаглаха талаар худөө ажахын эмхидхэлэй худэлмэри ябуулбал, асбест ашаглаха ГОК-ой барилгые түргэдхэбэл, бүhэтэйшүүлэй хэхэ ажал нилээд элбэг болохо бэлэй.

БАМ-ай түрүүшин бэрилгашадта хүшөө бодхоохо тухай асуудал үнинэй табигдадаг hэн. Тэрэнэй проектые бидэ хүүлэбди. Гараха жэлэй августын 15 болотор хүшөөмнай бодхоогдохоор түсэблэгдэнхэй. «Нижнеангарсктрансстрой» трестын коллектив, Белоруссиhаа ерэhэн барилгашед хүшөө бодхоолгодо хабаадалсаха юм.

Хөөрөөнэйнгөө түгэсхэлдэ нютагай Советүүдтэ болохоёо байhан hунгалта тухай хэлэнгүй байхын аргагүй хэбэртэй. Мүнөө hунгалтын ямараар үнгэргэдэдэг боложо байhаниие мэдэнэбди. Би түрүүн нютагай Советдэ худэлжэ байhан хадаа тэрэнэйнгээ гүйсэд бээз даанхай болохо байhанда баясанаб. Юундэ иигэжэ хэлэhэнээ жэшээгээр батадхаhуу. Таксимодо мүнөө 15 мянга гаран хүн ажаhуунабди. Поселогоймай бюджет 100 гаран миллион болодог. Нютагай Советэй тэрээнhэнь абадаг 1 миллион 200 мянган тухэриг hүргүүлиин башанарай салиндэ арай гэжэ хүрэдэг байна. Бюджедэймнай ядахын сагта 50 процентын нютагай Советэй өөрынь мэдэлдэ үлөөгдэдэг hаа, социальна асуудалнууд ондоогоор шидхэгдэхэ hэн. Манда онhожоруулагдамал 136-дахи ба 163-дахи колоннонуud худэлдэг. Тэдэмнай худэлмэриижэ байhан хүн бүхэнэйнгөө түлөө Эрхүүгэй трестдэ 300—300 тухэриг hомолдог. Шэнэ жэлнээ энэ мүнгэн үшөө ехэ болохо юм гэлсэдэг. Тезд энэ ехэ зөөри юундэ ондоо тээшээ ошоно гээшэб? Ойлгохын аргагүй. Эдэ бүгэдые гуримшуулхаар болоо гэхэ байнаб. Тиигэд дэ байхадаа, «Бүхы засаг — Советүүдтэ!» гэhэн үрэамнай бодото дээрээ бэелүүлэгдэхэ жэшээтэй.

НАМАРАЙ hүүлшын hарын сэлмэг нэгэ үгөөгүүр Улаан-Яруунын соёлой байшан тээшэ урданайнгаа заншал баримталжа, буряад хубсаhатай үбгэд, хүгшэд, дунда болоод залуушье наhатан олоороо субана. Ушарынь хадаа, түрүүшын коммунын байгуулагдаhаар 60 жэлэйнь ойе тэмдэглэхэ зуураа, Бартан-Базар гудамжын түүхэ hэргэлсэбэ ха юм.

Суларагшадай урда районой соёлой байшангай директор Л. Х. Цыбикова тобшохоноор ороло үгэ хэлэжэ, энэ hайндэрые үнгэргэхэ гэhэн эдэбхи гаргаhан районой соёлой байшангай арадай театрай хүтэлбэрилэгшэ С. Ц. Ширэповада саашань үргэлжэлүүлхые микрофоноо дамжуулба. Зал соо урданай хүгжэм эздэлнэ.

Манан хүнжэл сэлигдээд,
Миралтан hуниягаа Ярууна,
Нугаhа, загаhадынь
миралтаад,
Нойрынь сэлмээн яруулна.
Нарhата нуурнай долгитон,
Намжаа үглөөгүүр
hэрюухэн.—

гэhэн Социалис Ажалай Герой, уран зохёолшо Ц. Н. Номтоевой «Ярууна» гэжэ шулэгэй мүрнүүд сценэ дээрэhээ эздлнэ.

Удаань хүшэгэ сэлигдэжэ, ендэртэ «Ярууна» ансамблиин хүтэлбэрилэгшэ, Буряадай АССР-эй соёлой габьяата худэлмэрилэгшэ Л. М. Черепанова дүү басаган Танитаяа А. Андреевэй «Ярууна нютаг» гэhэн дууе уhан Буряадаар гүйсэдхэхэдэнь, суларагшад хөөн халуунаар альгаа ташан үгтаа hэн.

Нээрээшье Яруунамнай түүхэтэйшье, баяншье, үргэмжэтэйшье нютаг юм даа. Бага зэргыень дурдаха болобол, иимэ байна.

Ярууна нютаг газар дайдынгаа хэмжүүрээр үргэн ехэ. Баруун захань аяар холын Ульдэргын эхинhээ захалаад, зүүлжээ Шэтын хоймор хүрэтэр — Салир хаан гэжэ Сардамал мүнгэн уула туласа — хэдэн зүүн модондо нэмжын ородог. Урда захань Худанай Сагаанhаа эхилээд, хойшоо Бергажанай наадахи Хэжэмэд гол хүрэтэр хэдэн зүүн модо лаб лэ болохо ёнотой хаш. Ярууна нютаг буряад ороноймнай эгээл зүүн эзэхын район мүн гээшэ. Тэрэ Улаан-Удэhее 300-гаад модоной хараанда оршодог. Номин сэнжир Нарhата нуурай урда эрьеые районой түб шэмэглэнэ.

Энэ нютагта буряадуудай бии болохоhоо бүри урид гол түлэб, эвенк, хамнигад үгсаатан ажаhуудаг байhан юм гэжэ хэлсэдэг. Тиимэшье байжа магадгүй. Яажадааб гэхэдэ, Яруунын газар нютагуудай нэрэнүүдые абаад хараа-hаа, бүряадшье, ородшье бэшэ, харин өхэнхидээ эвенк үгэнүүдhээ бүридэнэн байдаг гэжэ Ц. Аюшин «Сэнжир Яруунаа» ном соогоо бэшэhэн байдаг. Жэшээлхэдэ, «Маарата» гэhэн нютагай бүряадаар «бурганhата» гэhэн удаатай. Мүн «Эгэтэ, Инсэнгэ, Ульдэргэ, Догно, Түрхэл, Тэлэмб» г. м. нютагай нэрэнүүд, эвенк зоной үгэнүүд юм гэлсэгшэ.

Тиимэhээ бодоод үзөө hаа, «Ярууна» гэхэшэнай ямар удхатай байгаа хаб?

Түрэл нютагаймнай түүхэhээ

ЖАРАН ЖЭЛЭЙ СААНА

Гэбэшье, «Баруун бэ, Зүүн, Баруун, Нарин Горхон, Хара-Шэбэр, Үхэр нуур, Үлзытэ гэхэ мэтэ жэнхэни буряад нэрэтэй нютагууд уужам Яруунадемнай яhала олон.

Агуухэ Октябриин хубисхалай урда тээ Ярууна нютаг хаанта Россин эгээн гэгдэнги булан тохойнуудай нэгэн байhан юм. Тиихдээ, эндэхи зон таваруу, нүүдэл байдалтай, гол түлэб мал ажал эрхилдэг байhан гэжэ бүгэдэндэ мэдээжэ. Малыншье гэжэ дээ, үүлтэр муутай дээрэhээ тэдэнь hүшэмэ бэгаар үгэдэг hэн. Зарим айл хүнэгэй оёорто дуhааха hушьегүй, үнэжшьегүй hуудаг байгаа. Хуйтэн шэрүүн уларилтай энэ холын хизаарта таряа талхан заяандашье ургахагүй гэжэ тэрэ сагай ноёд hайдай номнодог дээрэhээ бурядууд газар ашаглахаяа hанаашархадагшьегүй, гансал малаа хараад ябадаг байhан. Харин, тиихдээ эндэхиород зон бага сага таряа талха таридагшье hаа, гол түлэб загаhа, нугаhаяа наймаалжа ажамидардаг hэн.

Худөөгэй зон урдандаа дулаан гэр газар бүхэндэ барихаа аргагүй дээрэhээ, үбэлэй хабжаганама хуйтэндэ хуудам сагаан талада хур сала этэжэ, hэеы гэрээ табяад, задагай галтай арай шамайхан үбэлжэдэг байгаа. Тиихдээ, hэеы гэрэгүй үгытэйшүүл газар бүхэндэ шалагүй мухар эмьеэ барижа, ургаhан шулуугаар ушаг хэhэн болоод, гэрэл туяа оруулхын тэдысэ мульhөөр гу, али хатаhан үхэрэй сууха нялhан шагаабаритайнуud ажаhуудаг байhан гэхэ.

Урданай зоболонто байдалые нюдөөрее харенан, бээрээ үзэhэн хүндэ hүниин харанхые гэнтэ гэрэлтүүлhэн нарандал үни заяанhаа хойшо хулеэгдэhэн гэгээн гэрэлтэ удэрнүүдэй хүрэжэ ерэhэниинь одоо энэ hэн.

Агуухэ Октябриин социалис революци, багша Ленин арюун дардам зам заажа үгөө hэн. Иигэжэ «хаан шэрээнээ халяа» гэhэн hураг суу дуулдажа, дулии балай «шэнэhэн тужын өөрооор» hайхан сагай hалхин — хубисхалай дулаан эбхэрэн, соробхилон ерээ бэлэй.

Тиигэжэ 1923 ондо Буряад-Монголой Автономито Совет Социалис Республикэ тогтожо, тэрэнэй газар дээрэ байhан бүхы эмхинүудые РКП(б)-гэй Бурбюро хүтэлбэридее абаа hэн. Тиихэ үедэ, мүнөө байhан Яруунын, Хэжэнгэн, Загарайн районуud бултадаа Хорином аймагай мэдэлдэ ородог байгаа.

Аймагай гүйсэдхэхэ комитедүүдтэ ажалшан арад зоной түлөөлэгшэнэр анхе түрүүшынхиеэ ороhон юм. Нютагтаа Совет засат бэхижүүлхэ ажалшан арад зоной hанал бодолыень социализмын үндэhэ hүүри табиха хэрэгтэ хандуулхын тулада олоной дунда ойлгуулламжын хүдэлмэри ябуулха, үгытэй ба дунда шадалтанай хоорондохи харилсаае бэхижүүлхэ, нютагай үгытэй ядуу зониие мүлжэгшэ баян ангиин гарhаа мулталжа өбаха, байра байдалыень шэнэдхэн hайжаруулха, дэрлагша ангиин ажахые хизаарлаха, арад зониие ном бэшэгтэ hургаха г. м. зорилгонуудые партиин эмхинүүд Яруунын газар дээрэ бэелүүлжэ эхилhэн байгаа. Энэ хадаа хубисхалай түлэг дундаа орьёлон бусалжа байhан халуун үе саг бэлэй.

1925—26 онуудhаа эхилжэ, худөөгэй баяшуулай ажахые хизаарлаха, үгытэй арад зондо гүрэнэй зүгhее туhаламжа, тэдхэмжэ үзүүлхэ гэhэн партиин түсхай тогтоолнуудые бэелүүлжэ эхилhэн байна.

1927 оной октябрь hара... Энэ болотор Хориин аймагай мэдэлдэ байhан Яруунын хушуун, Хархын (Погромно) волость хөөр нэгэдэжэ, Яруунын аймаг боложо, партиин райкомой нэгдэхи секретаряар Игнат Гошенович Поликарпов, аймагай советдэй гүйсэдкомой түрүүлэгшээр Цырен Эрдынеевич Эрдынеев, комсомолой райкомой секретаряар Хуриган Васильевич Васильев гэгшэд томилогдоо hэн.

Аймагай партийна эмхиин хүтэлбэри доро ажахын хүдэлмэринүүд урагшатайгаар ябуулагдаhан, нилээд ехэ амжалта туйлагдаhан байна.

Эгээл энэ үедэ, 1928 оной ноябриин 1-дэ, партиин Яруунын аймкомой гарганаhан хөөрдохи конференциин тогтоолые, Нарhата тосхоной коммунис үүрэй үргэн суглаан дээрэ дэлгэрэнгыгээр зүбшэн хэлсэжэ, нютаг голдоо колхоз тогтоохо гэhэн шидхэбэри абаhан юм. Тиигэжэ тэрэ жэлэй ноябрь hарада 13 айл хамтаржа, худөө ажахын артель Нарhатын түбтэ тогтоогоод, «Улаан-Ярууна» гэhэн нэрэ үгэхэ зуураа, артелиин Устав баталhан байгаа.

Он жэлэй ошохо бүри дорohоо тулхюулhан, дээрэнээ татуулhан юумэдэл, үсөөхэншье hаа, үнэржэжэ, хамтын ажахынуud хаа-хаанагүй олошоржо эхилбэ.

Баримталан хэлэбэл, Яруунын баруун бээдэ «Улаан Хулhата» (түрүүлэгшэнь Чимидэй Цыдыпов), Хэрэнгэдэдэ «Лениной аша» (түрүүлэгшэнь Бато Цыдыпович Цыдыпов), г. м. түрүүшын артельнуud тогтоhон хе. Тэрэ үедэ, мүнөөнэйхидэл адли, hарбайhан газарhаа hанаhанаа бүтээхэ бэшэ, харин дутуу дунданууд, тулгардаха, мухардаха сагууд али олон үзэгдэдэг байгаа hааб даа. «Улаан-Ярууна» артелиин жэшэ дээрэ хараже үзэбэл иимэ: зундаа үбhэеэ морин косийгаар сабшаже унагаагаад, тэрэнээ сугяуулжа сомохо гэхэдэ hэнэтэй морин тармуушье олдохогүй. Тиихдээ, жэжэ бутархай гурбан артель 1930 ондо нэгэдэжэ, мүн лэ «Улаан-Ярууна» нэрэ абажа томошог коммуна тогтоогдоо hэн. Коммунын түрүүшын гэшүүдээр Базарай Шираб, Базарай Дэмбэрэл, Цынгажабай Доржо, Дугарай Жамса, Дэмбэрэлэй Базар, Сэбээнэй Базар, Сэдэнэй Дамба-Дугар, Дэмбэрэлэй Норбо, Жанчибай Жамбал, Базарай Даша, Базарай Бальжи-Нима, Балданай Бартан-Базар гэгшэд ороо hэн. Коммуна үсөөхэн хүн зонтойшье hаа нэгэ гүүртэ hаамая үхэртэй, нэгэ гүүртэ хонин ажалтай хамтын ажахы болоо hэн. Коммунын эхин шатаhаа эхилжэ наhанайнгаа амаралтада гаратараа үдэр hуниие илгаагүй, унаhан малгайгаа абангүй, хүшэр хүндэ сагта хамтынгаа ажал урагшань ябуулалсаhан, мүнөө нютагай эгээл үндэр наhатан Жанчибай Жамбал, Цынгажабай Доржо хөөр болоно. Энэ болоhон баярай үдэртэ Жамбал баабай 90 хүрэhэншье hаа, Доржо ахатан наяашье шахажа ябаа hаа, элүүр энхэ, hүбэлгэн ухаатайнуud, хэдэн аша гушаяа хараже, өөдэнь үргэлсэжэ ябаhан үндэр наhатанаа хүндэлжэ ендэртэ урихадань, зал соо байhан зон хүл дээрээ бодожо альга ташаа бэлэй.

Эдэ хөөр үндэр наhатандаа зорюулжа Г. Чимитовэй үгэ дээрэ А. Андреевэй бэшэhэн «Жаран наhанай жаргал» гэhэн дууе Яруунын дотоодын хэрэгүүдэй түлөөлэгшэ Ч. Борбоев үйсэдхэбэ.

Саашань, энэ коммунын түүхэhээ hагабшалан, Бартан-Базар гэhэн гудамжын түүхэ дээрэ тобшохоноор тогтохо дуран хүрэнэ. Ушарынь хадаа, коммунын бии болохо сагта эхин түрүүлэн хамсыгаа шууже хам оролсогшодой нэгэн Балданай Бартан-Базар байhан юм. Тиихэдээ, үетэн нүхэдөө үнэн хэрэгтэ зоригжуулжа, бии болоhон коммунын түрүүшын гэшүүн байхаhаа гадна, ажахынгаа бүхы барилгануудые эмхидхэжэ ударидаhан юм. Энэ үе сагта коммунын гэшүүдэй байха байра байдал үгы hааб даа. Тиимэhээ коммунын хүтэлбэрилэгшэдэй үүсхэлээр мүнөө байhан гудамжада хамтын байра баригдаа hэн. Зүгөөр энэ мэтээр барилгань дүүрэгүй, Базар ахатанай бүтээhэн гэрнүүд Баруун Нарhатаар (Улаан-Ярууна) бэшэ, мүн зүүн Нарhатааршье олон. Тоолохо болоо hаа, мүнөө оршоhон гол гудамжын хойто бээдэ, Яруунын нуурай эрьедэ Пионернүүдэй болон hурагшадай байшан, мүн хөөр дабхар hүргүүлиин байшан барилсаhан юм.

Үтэлхэ наhандаа үргүүлхэ үргигүй байhандаа голхороогүй, харин үгаа дамжуулха хүсэлтэйгээр нүхэсэнэн нүхэрэйнгээ эгэшэнhээ басага үргэжэ абаад, Ханда гэжэ нэрэ үгэжэ, «гарыень гамзагада, хулыень дуреедэ хүргөө» hэн. Харин Хандын басаган Норжомо hайндэрэй уряал абажа, урма баяртай, хуйтэн шэмэрүүн хойто зүгэй Баунтын районhоо үбгэ эсэгынгээ гудамжын hайндэртэ ерэhэндэ урмашан нютагайхидайнгаа дунда hуугаа hэн. Норжомо айлшандаа бэлэг болгон «Ярууна» ансамблиин басагад хатар гүйсэдхөө hэн.

Д.-Н. ХАЛХАРОВ,
манай штатнабэшэ корр.

...ЙСА-ХАНГАЙН ХОРМОЙДО

...нютаг Захааминай райо... ...hуурингуудай нэгэн ...Хасууртайн, Хулзар-...тын зон анхеидса ...ринда хамтаараа түб-...ом. Бүргэнөө урагшаа ...ерэ Хасуурта руу ...Хойшоо ошоhон хар-...нилгын үргэн голдо ...Баруулжаа Хулзар-...ын эхилдэг юм. Му-...льно-түрэн түрын байгуу... ...hуурингуудта ажахын ...ида зорюулагдаhан 1... ...байрлаhа.

2-дохи бүлэгүүдэ б... Бүгэ нилээд хуг-...хубида бии байhан ...лhэн юм. Гансашье ...удые хубилгаха асуудл... ...дараа бэшэ, эгээн ...е бидэнэй байгуулhан ...жалша шудэгэй ху-...итуционно комисси то... ...энэ нютаг сурвха-...наар хаража үзэхэ ... Тэрэ үеын залуушуу-...эн дурадхал Верховно... ...байшэндэа суглар-...дэй Президиум оруулн... ...зугаа дэлгэдэгые ...Энэ хадаа танда, хүн... ...зон hанана ёнотой. ...путадуud, байhан хуу... ...бурядайнгаа уран зо-...оектые хөөр шэнэ стать... ...й зүжэгүудые шадал ...мээхэ эрилтэ табина. ...йруулан табидаг бай-...й текст танай даабарлар ...бгэд. хүшэдшье хой-...зно Советэй Президиум ...алтагүй дурэтайгаар ...эн байгаа. Энэ текстые ...адьхэлээ сэнгүүлдэг ...декционно комиссида о... ...Өөхөр хатаралганай ...мнай. ...ээлүүдгүй дүхэриггэ ...байгаа. Ямар бэрхэ-...а hэм.

Политическэ шэнэ бо... ...ээр нилээн саг үн-...н ёноор эдэ шухала ...ол ошохо бүри Бүргэ-...нуудта өөрынгее хан... ...ютастань үндылгэжэ ...ридхэжэ, бидэ хододоо... ...ргэжэ нютагнай хуу-...юрын дүрим hанажа ... ...дее срожо байна. ...отойбди: хубилган шэнэ... ...нютагта зөншэлтэй бо-...н эрилтээр зохёодогдо... ...hаан «Бага hуурины-...хуули бүхэн ороной ... ...hаяшаг Бүргэдэ үн-...дэhэн хуули зохёон бай... ...ргэ колхозой hаалишан ... Ажахын барилга-...а тусхай барилгын ауд... ...дундоржиева, Зудх... ...уедэ шэнэ hүргүүлиин ...жо үгэхэ байна. ...дина» колхозой охе... ...зрижа дүүргэдэ, Бүр-...Бидэ энэ худэлмэри эхэ... ...ишон Дашарабдан Ц... ...ууудда бэлэглээ юм. ...ибди. Энэ худэлмэри я... ...инев, Дулдаргын ДРС... ...ер зүрхэ сэдьхэл хүл-...гөөр, мүн баhа унж... ...ньдозерист Петр Ма... ...бэрэн удэшэ болобо. ...нгүй ябуулха хэрэгтэй. ...ннэшын дунда hүргү... ...модоор баригдаhан ...элмэри хуули зохёо... ...ша Жамьян Дамбуев, ...эн hүргүүлиин бай-...ба дахин эрьен х... ...ин худөөгэй библиот... ...удэн сэлгэтэй. Нюта-...отой гэhэн Ленинэй э... ...ргша Долгоржаб Ним... ...ин, урэн зурэшэ Н. Д. ...элүүлгые эрилтэ б... ...бутээлнууд hүргүү-...бина. хуули ажабайд... ...шэд мүн лэ округой Х... ...эй самбарта бэшэгдэ... ...досоохие үзэм-...г габьяата ажалаарее ... ...ор шэмэгдэнэ. Гэгээ-...бад. Эдэнэр хубилган ... ...ньэ гуламта тэвшэ hү-...хэлгын хэрэгтэ бодото... ...зной дунда холо. ...хабаадалсан... ...ерэ... ...айшэд бии. Бари-...hаруул hайхи харгы... ...бригадир Я. Д. Нор-...і залууршад болоно. ...hүргүүлиин түлхюур hү-...Б. ГАРМАЖАП... ...барюулхэдэнь, Би-...манай кор...

Ти-би-си телевизионно компаниин телеоператор эхэнэр Ёноко Кикути. (зураг дээрэ — наада таладань) урдендаа вид компаниин таhагыа даагша байhан 47 той Тоихиро Амияма гэгшэд совет-япон хамтын ниидэлгэдэ хабаадахадаа болохо гэжэ соносхогдобо. Гэбэшье үнэн ниидэхэ аза талаантай хүнүүдэй нэрэ ниидэхэhээ hара урид тодорхойлогдохо юм. Совет космонавтнуудтай «Союз» онгосо дээрэ тэдэнэр наймa хонохо, теле- болон радиогоо сэхэ дамжуулгануудые хэхэ юм. Мүнөө тэдэнэр Токиогой түбтэ совет космонавтнуудай хүтэлбэри доро hорилто гарана.

ТАСС-ай фотохроникэ.

ТАСС • АПН

ХИЛЫН СААНАhАА

ПРОТОКОЛДО ГАР ТАБИГДАА

АФИНА. Экономическа харилсаанай талаар советгрециин правительствануud хоорондын комиссиин VIII сессиин протоколдо гар табигдаба.

Хөөр ороной хоорондохи ад бараанай эрьесые элдэб шэнжэтэй болгохо, харилсаа холбооной мүнөөнэй түхэл шэнжэнүудые улам үргэнөөр хэрэглэхэ талаар хөөр гүрэнэй хүсэлэл ороддолгонуудые эдэбхижүүлхэ шухала гэжэ документ соо тэмдэглэдэнэ. Грециде барилгын материал гаргадаг завод барихаа, совет байгаалиин газые эльгээхэ. Грециhээ ад бараа худалдажа абаха, мүн хөөр талын худалдаа наймаанай-экономическа холбоое саашадань хүгжөөхын тула таарамжатай эрхэ байдал байгуулха, хараа түсэбүүдые табиха шухала гэжэ энэ документ соо заагдана.

СЕПГ-гэй ТҮРҮҮЛЭГШЭН МӘДҮҮЛГЭ

БЕРЛИН. Германиин Социалис нэгэдэмэл партиг, гансашье тэрэ бэшэ, бээ даанhам байдалтай үүрэн болохо Германиин Демократическа Республикые сахихын түлөө тэмсэнэ. Имагтал тиигээд байбал, мүнөө үедэ Европодо тогтууритай байдал хангажа болоно гэжэ СЕПГ-гэй Түрүүлэгшэ Грегор Гизи эндэ үнэргэргэдэhэн пресс-конференциин дээрэ мэдүүлээ. Мүнөө бии байhан хилэнүүдые хубилгалга имагтал нэгэ газарта айхабтар ехэ үгэ булиалдаата хөөрэлдөөнүүдые үүдхэхэ байна гэжэ тэрэ тэмдэглээ. Бидэ, немецүүд, иимэ асуудалые түрүүлэн табиха эрхэгүйбди. Ушарынь юуб гэбэл, дэлхэйн хөөрдохи даймай hүүлээр тогтоотодоhон хилэнүүд 40 гаран жэл соо Европо түбидэ амгалан тайбан байдал хангаха арга олгоо.

Бидэ демократическа социализмын замаар дабшахые хүсэнэбди. Бээ даанhан байдалтай социалис үүрэн болохо ГДР-ые байлгаhанай ашаар лэ энээнние туйлажа болоно. Манай орон бага бэшэ амжалтануудые туйлаа, өөhэдынгөө эрхэтэдтэ социальна тогтууритай байдал хангаа, бата найдамтайгаар хамгаалаа. Энээнние хэншье арсажа шадахагүйл.

ООН-ой ГЕНЕРАЛЬНА СЕКРЕТАРЬТАЙ УУЛЗАБА

НЬЮ-ЙОРК. СССР-эй тадаадын хэрэгүүдэй министрэй орлогшо В. Ф. Петровский ООН-ой Генеральна секретарь Хавьер Перес де Куэльяртэй уулзажа хөөрэлдөбэ. Энэ хөөрэлдөөнэй үедэ Афганистан тушаа Женевэдэхи хэлсээнүүдые дүүрэн хэмжээгээрнь бэелүүлхэ асуудалнууд, мүн дэлхэйн эдэбэ нютагуудта боложо байhан хёмороо зүришэлдөөнүүдые гурнмшуулха, эдэ бүхы талаар ООН-ой эб найрамдалта үүргые дээшэлүүлхэ асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдэhэн байгаа.

АРБАДАХИ СЕССИ

БУХАРЕСТ. СРР-эй юhэдэхи зарлалай Национальна Еhэ суглаанай арбадахи сесси худэлмэрээ эндэ дүүргэбэ. Румыниин гүрэнэй засагай hэдэн зургаанай депутадуud 1990 оной социально-экономическа хүгжэлтын пинтэ нэгэн национальна түсэб, худөө ажахые, эдээ хоолой промышленностиие, ой модоной ба уhанай ажахые хүгжөөлгын түсэб Румыниин Гүрэнэй бюджет тухай хуулинуудые зүбшэн хэлсээд, баталан абаа.

1989 онойхитой жэшэхэдэ, ерэхэ жэлдэ национальна доход 9, 10 процентээр, бүхы промышленна продукци — 6,3, 7,8 процентээр, бүхы худөө ажахын продукци үйлэдбэрилгэ 5,6 процентээр дээшэлүүлэгдэхээр хараалагдана. Байгша онойхитой сасуулбал, гадаадын худалдаа наймаанай хэмжээн 11,2 процентээр ургаха байна. Промышленностьда ажалай бүтээсэ 7—8,5 процентээр дээшэлүүлэгдэхэ. 160 мянган квартира баригдахаар түсэблэгдэнэ.

КПЧ-гэй ЦК-гай ПРЕЗИДИУМЭЙ ЗАСЕДАНИ

ПРАГА. Общество дотор Чехословакиин Компартиин хүтэлбэрилхы үүргэ тухай ЧССР-эй Конституциин дүрбэдэхи статьяе болюулhантай дашарамдуулан, 1989 оной декабриин 31-hээ Чехословакиин Арадай армида, хилын харуулай сэрэгүүдтэ, Дотоодын хэрэгүүдэй министерствын сэрэгүүдтэ, национальна аюулгүй сахиха корпусой подразделениннүүдтэ, прокуратурын, юстициин ба түрэнэй арбитражай органуудта, арадай хиналтын зургаануудта, федеральна ба республиканска правительствануудай президиумүүдэй аппараттa, ЧССР-эй президентын канцелярида, КПЧ-гэй зургаануud болон эмхинүүд ажал ябуулгаяа болюулха байна. Дээрэ дурсагдаhан зургаануудта ямар нэгэн политическэ партинуудай ба худэлөөнүүдэй эмхидхэлэй байгуулламжануud худэлхэ hорилго гэжэ КПЧ тооломо гэжэ КПЧ-гэй ЦК-гай Президиумэй заседани дээрэ тэмдэглэгдэнэ.

ХҮЛЭН-БҮЙРӨӨР, БЭЭЖЭНЭЭР...

(Түүсхэл. Эхиниинь декабриин 13-най номерто).

ЭНДЭ һуудаг бүряад угсаата зонойнгоо ёпо заншал сахиха гэжэ оролдодог, түүхэ гарбалаараа һонирходог, арадайнгаа зүүдхэл, бараа, хубсаһа хунар нангин хадагалжа эдлэжэ ябадаг байна. Юрын наһанай айлда орокодо, урданай, нюуртаа табтай дэрэтэй шэрээ хуряалгатай байна. Эрмэгтэй гутал, залаатай шобогор малгай, модон хуушанай амһартануud харагдана. Сагаалгаяа үргэнөөр тэмдэглэдэг, түрэ найраа бүряад арадайнгаа ёһо заншал барижа үнэргэдэг байна. Мал адууһатай эзэнэр мори олоор унадаг. Моридоо эмээл, хазаараар гоёодог заншалтай. Сад дүрөөтэй бүряад, монгол эмээлнүүдынь һонирхон хараабди.

Мүнгэн Сомондо 37 хүнһөө бүридэһэн түбэд эмшэлгын нэгэдэл арад зоной элүүрые хамгаалан, амжалтатай хүдэлжэ байна. Тэдэнэй дунда эрдэмтэй эмшэд, дүршэл ехэтэй аргашад, баряаша, һудалша мэргэжэлтэн бии. Түбэд эм бүйлуулха шадабаритан бии. Энэ эмнэлгын коллектив 1948 ондо анха тогтожо, улам хүргэн ехэ үүргэ дүүргэһэнэйнгээ түлөө 1988 ондо 40 жэлэйнгээ ойе тэмдэглэжэ, гүрэнэй шагнал хайрада хүртэнэн байна.

Эндэхи газар нютагаар аяншалжа, айлшалжа ябахадаа 1945 ондо империалис японтонһоо эндэхи газар нютагые сүлеөлэлсэжэ ябаһанаа тодоор һанаандаа оруулааб. Тиихэдэ би Баруун фронтһоо Германиин газар дээрэһээ яаралтай ерэлсэнэн залуу офицер ябааб. Мүнөө хоёрдохи дэлхэйн дайнай Илалтын 45 жэл болоһые ерэхэ жэл соо тэмдэглэхэ байнабди, Тэрэ ябахадаа бэшэһэн шүлэгөө һанан уулзалгада үншааб:

Хяаг үрмэдэһэндэ
Дарагдаһан
Хитадай фанза хүрэбэбди.
Японтондо мүлжэгдэн
зүдэрһэн
Ядуу зониие харабабди.
Улаан сурба хүүгэдүүд
Үгтан баяртай гүйлдэбэ.
Хахархай хубсаһатай
хитадууд
Харан дохин амаршалба.
Улаан туг хаража,
Урмашан нюурынь
гэрэлтэнэ.
Шарайнь баяртай боложо,
«Шангоі» гэжэ хашхарна.
Эрхин хургаа харуулжа,
«Эрхимта» гэжэ маггана.

Энэ дүшэ гаран жэл соо энхэ амгалан жэлнүүдтэ эндэхи арад зоной алишье талаараа хүгжэн ерэһые нютагай шарай, арад зоной ажаһуудал гэршэлэн батална. Дардам заһамая харгы, эмхитэйгээр тариһан модод, улаан хирпиисээр бариһан хамтыншье, умсыншье гэрнүүд. Хүн зоной хубсаһа хунар, эдеэ хоол, ажаһуудал, хөөрэлдөө, эрдэм, соёл, уран һайхан бүтээлнүүд сэдьхэл баярлуулан харагдана.

Хайлаар хотодо «Москва — Пекин» поездоо уггажа, КНР-эй ниислэл хото Бээжэн зорин мордобобди. Һаруул гэрэлтэй сонхоорнь хоёр тээшээ хүршэ улаасайнгаа үрэжэлтэй дайдые һонирхон харанабди. Хингаан үндэр ута дабаанай тоннель гаража ябахадаа дайнай үедэ энэ дабаае буутай автомашинаараа танкын туһаламжаар шулуутай ороёгоорнь дабаһанае, «Хингаан дабаан» гэжэ шүлэг бэшэһэнээ тодоор һанан тэрэ шүлэгөө дурсан һуубаб.

Нараная хурса гэрэлдэ
Нюргуһэрэ шарагша,
Гаруулһан, зүүлһэн үүлэндэ
Байса оройгоо эльбүүлэгшэ,
Үбгэн бүүрал Хингаан —
Үндэр ута дабаан.
Хүнөө һаари хүнжэлынь
Хүнэй гараар
хуряагдаагүй,
Арьбан үндэр үгсүүрынь
Агтын түруугаар
тамгалагдаагүй.
Байгаалиин байгуулһан
хэрэм
Баялигаа даран һажана.
Адариг гэжэ ямбархангүй
Артиллери аажам субаба,
Табсан гэжэ тогтоһогүй,
Тахатай танк абирба...

Хингаан дабаа хүрэхэдэ, мал ажалта Үбэр Монголой дайда барагдажа, хитад арадай ондоо, республикынь таряашадай орон нютаг эхилэн уггана. Саашаа ябахэ бүри дулаан халуун болоно. Ажалша олон зоной орон гэжэ бухы юумэ гэршэлнэ. Тала дайда, гүбээ нюрган эдлэб тарималаар халюурен долгилно, ноогоорон нэбшынэ. Булта үндэр ургасаар надхан харагдана. Уһа намаг болоһон барайгарай талмай, үндэр ута ургасатай кукуруза, гаолянай газар захагуй үргэлжэлнэ. Томо гэгшын арбуз, дыни, капустаар дүүрэн нэлэнхы тала өөрынгөө үнгеөр ногооржо, шарлажа, улайржашье харагдаха юм. Булта ехэ гуримтай зохидоор тариганхай. Юрэдөөл алибаа юумэ тарингүй орхижорхиһон заха булан харагданагүй.

Эзэдэйнь ехэ, багагүй бүлэ бүлөөрөө ургасынгаа талмайнуудта ажаллажа ябахань харагдана. Түмэр харгы туласа тариалан ургаса. Тарилгагүй гүбээ, эрье, ганга оройдоо харагданагүй, газараа жэгдэлжэ заһажархидаг гэшэ ха. Газар уһалалга гээшые зүбөөр хэрэглэдэг, ажалша арад байһыень тэдэнэй эдлүүритэй газар батална. Хүдөө айлнуудай газаагуур тогтоомол нуур талаанда үнэнай шубууд олоороо харагдана. Загаһашье барижа байнаб. Зурууд зурууд тарималь эдлэб түрэлэй модо бургаанач гуримтайгаар зурын ошоно. Жэмэстэ саадшье надхажа байна. Эдэ баян ургасын забһараар мал адуулжа ябана. Саашаа болохо бүри дулаан ороной хангал мэдэрэгдэжэ, жодоо арса шэнги мондод. Үргэн небшаһатай ургамалнуud газарай шэмэг болон һалбарна.

Хүн зонсоо олон Бээжэн хотын дасанай түхэлтэй хушалтатай гоё станци дээрэ ерэжэ поездмнай зогсобо. Бидэ гурбаная абажа ябаһан Цыдэб Цырэн хоёрнай манаа дахуулаад, метрогоор нилээд ябаһанай һүүлдэ нэгэ умсын гостиницада түбхинэжэ хонобобди. Эртэ бодожо, хүнгэхэнөөр хубсалаад, түүхээр баян Бээжэн хото харахаяа зэһэн гарабабди. Шэнга, нератай тунгалаг халуун удэр байгаа бэлэй.

Бээжэн — агууехэ хитад арадай ниислэл хото. Энэ түүхэ намтараар баян ниислэлдэ 10 миллион хүн ажаһууна. 400 дүрбэлжэн модо талмай эзэлһэн дэлхэй дээрэхи ехэ хотонуудай нэгэн мүн. Хотын бухы юумэн — баян түүхэ намтарынь гэршэлэн харуулна. Бээжэн хотынхид КНР-эйнгээ 40 жэлэй ойн найрта бэлдэжэ, айхабтар гоёогдожо байба. Улаан талмайнь ямар гоёор уггана харагдажа байнаб? Засагай суута томо гэр толоржо һууна. Гудамжын нүгөө талада олон дэбхэр дасан, хубисхалай түүхын музей, хубисхалай хэрэгтэ баатарай үхэлөөр унагшадта бодхоогдоһон хушөө харанабди. Мүн хажуудань Мао Цзэдуной дурасхаалай гэр байна. Хитад орондо хаанашье, ямаршье газартань ябахадаа, хитад арадай ажалшье, журам заршамтайе нюдөөрөө хаража, сэдьхэлээрээ мэдэрхэгэр байна. Бидэ энэ хотодо долоон хоногто байха зуураа түүхэтэ гайхамшаг нангин газарнуудайнь заха үзүүр хаража, айхабтар һонирхоо, сэдьхэлээ ханая, болбосорол олообди. Гайхалтай нарин бүтээлтэй юумэннүүд дайралдана. Ямар гүнзэгы ухаан бодолоор, уран нарин гераар хүнүүдэй ажалаараа бүтээһэн мүнхэршэһэн бүтээлнүүд байна гээшэб. Гайхалтай даа. Бухы түүхэтэ газарнуудые бултыень хараха гэхын ергагүй. Булгадаал манай Ленинградай эрмитаж шэнги захэ хизаагүй юумэнүүд байна ха юм. Хитад императорай ордон 9 мянган таһалгануудтай юм гээ һэн. Энэ ордон соо эртэ урдын шухат юумэнүүд, хоморой нангин хушөөнүүд, өөртөө таарамал шэмэг барилгатай таһалгануud соо хүндэтэй һуурия олонхой, олоной һонирхол, дура татан харагдана.

Хаанай зуһалон гэжэ баһал гайхамшаг ордон, олон дасан дугаан үргөөтэй, ехэ тала эзэлһэн барагдашагүй баялиг гоёолтоороо, олон талмай саадаараа, сэсэрлиг, уһа голоороо олоной дура булаан уринa. Эндэ хэды ехэ баялиг, шухат бүтээлнүүд бии гээшэб. Хаашуулай нэрэ ажабайдалтай холбоотой, ажаһуудаг, айлшадые уггедаг, найдые суглуулдаг, зарлиг буулгадаг гэхэ мэтэ ордонууд дүүрэн даа. Хаанай бүлын тэрэ үеын байдал һуудал харуулһан таһагууд олон аад, һонин. Тэрэ үеынхээр хубсалһан хүнүүд, түшэмэд байжа, харагшадые һонирхуулан олон юумые сйлгоодо туһална.

Хаанай хүүр табиһан газар мүн лэ олон дасан дугантай, ехэ газар хада уула эзэлһэн гайхамшаг түхеэрэлгэтэй, баян музейтэй үзэсхэлэн газарые олон мянган хүн үзэжэ хаража ябана.

Хада уулын оройгоор зурын ошоһон Хитадай агууехэ хана ошожо хаража, үгсэжэ ябаабди. Энэ хана эртэ урда сагта удаан саг соо олон миллион хүнэй хабаадалгатайгаар хүсүү хүндэ байдэл соо баригдахадаа олон тоото хүнэй ами наһа таһалһан түүхэтэй. Бэрилгын түүхэ харуулһан музей харахада зэбүүсэмэ гайхамшаг юумэн олон даа. Арад зоной эбархагүй ямар шанга хууги журам байһан юм гэжэ һачахаар. Буддын шажанай орон болохо хитад арадай мүргэлэй түб — гайхамшаг нангин газар байна. Хэды дасан юм? Дасанай саана, дасан, дундуурнь элдэб дулаанай ороной модо жэмэс үргэжэ, сэсэг набшаа дэлгэн һайханаар хараг-дана. Ехэ ехэ бойпуур, хүрдэ бии. Нэгэ модоор һиилэжэ бүтээһэн бүрхэн байна. Наян тохой Майдара, Манза Шэрэ, Ногоон, Сагаан Дара Эхэ гээд лэ бэшэ олон тоото бүрхэд өөр өөрынь дугантей юм. Эдэ дасан соогуур монгол ламанар ном уншажа, зоной һонирхоһон асуудалнуудта хариусажа байнэд. Ямар олон боти түбэд, монгол номууд байдаг юм гээшэб. Элдэб гоё алта, мүнгэ шараһан бүреэ, бэшхүүр, гандан, хонхо, дамаари, сан, хэнгэрэг болон бэшэ хүргэмдэ хамаатай юумэ олон харагдана. Дасан бүри гол томо бурханууд һуухэ юм. Эдэ бүгэдэ булта өөрын түүхэ намтартай юм ха. Зула бадарна. Хүжэнь үнэр хангалтана. Дасанһаа гараад бусажа ябахадаа ханада зохидоор хадаатай хитад хэлэн дээрэ бэшээтэй үрянануудые хараад, нэгые заажа: эндэ юун гэжэ бэшээтэй байнаб?» гэжэ Цыдэбһээ асуухадам. «Буян хэшэг оршохо болгоой!» гэжэ бэшээтэй байнаа!»— гэбэ.

40 жэл соо Хитад ороной ниислэл хото Бээжэндэ олон өхэнүүд барилганууд хэгдэбэшье, хотын хуушанай барилганууды бужина шэрэйнь хубилгаагүй. Улам гоё болгон шэмэглэжэ харагдана. Хуушан архитектура хэрэглэн дасанай хушалта шэнги ороёгойгоор гоёожо бариһан олон үндэһэтэнэй соёлой байшан гу, али үндэһэтэнэй уран һайханая ордон мэтэ гайхамшаг барилганууд хотын шэмэг болон харагдана. Бээжэнһээ эхилээд бухы ехэ хотонуудай түхэл шарай, зоной журам булта адлирхуу шэнги һанагдана. Хаанашье олохи зоной унаа — велосипед юм. Гудамжануудай хоёр захаар хүршэн залуугүй, эрэ, эмэгүй велосипедтэй зон уһа голой урдажа байһан шэнги нэбшыжэ ябана. «Яагаа олоороо велосипед үнедаг юм» гэхэдэм — Хитад зоной гол унаа энэ бшуу. Бэе махабадта һайн, агаар сэбэр байгтаа — һайн гээшэ. Эдэ зониие автобусоор гу, али бэшэ машинаар хангаха болоо һаа, хэды машина, хэды бензин хэрэгтэй гээшэб? Агаарһаа юун үлэхэ гээшэб?— гэжэ Цыдэб харюусаба. Зуб даа, нээрээл тиимэ байна. Автобус, троллейбус үсөөн гэхын арагүй, баһал олон ябана, тезд түрисэлдөөн хабшалдаан гэжэ үгы. Хаанашье һуушадта билет худалдаха хүн ябажа, пассажир бүхэндэ билет үгэнэ. Энэнь зониие ехэ журамтай болгожо хумуужүүлдэг гээшэ ха, Хаража ябахада ехэ зохид байна. Хаанашье гудамжа бүхэндэ столово, хоол худалдаха магазинууд тон олон эзэрэлэн байна. Булта ондо ондоо хоолтой. «Ямар столово гээшэб?» гэжэ асуухадам. «олон зониие олон столово хангана ха юм», — гэжэ Цырэн харюусаба. Тон олон харюу байнынь хаража ябахадаа ойлгооб. Хаанашье, ямаршье газарта хүнүүдэй түрисдэхэ эзлжэхэндэ байхые хараагүйб. Эндэ зон эзлжэхэндэ байдаг заншалгүй. Эдеэ хоолой газарай, магазинай худэлмэришэд гэшэ зондо өхэ һейн хандасатай, хүндэтэйгөөр угтадаг, хүниие һайнаар хангаха улаан голоороо, үнэн зүрхэнһөө оролдожо гүйжэ байха юм. Ямар нэгэ магазинда ороод, ямаршье хубсаһа үзэхэдэ, хэдышье хубсаһа задалуулжа хараад, абангүй гарахада дураа гутаһан тэмдэг жаахашье үзүүлнэгүй. Нөөхил эньеэбхилһэн шарайгаараа юумеэ эбхэжэ үлэнэ.

Хитад зон гэшэ хүүгэдээ ажабайдалда һайнаар һургажа дахуулдаг һайхан заншалтай байна. Үхибүүдтэйгээ хамта наймаа хэжэ, һургажа байна. Би Цыдэб нүхэрэйнгөө хоёр хубүүдээр Нантун хотын заха гудамжын аманда ажалшадай үдэшэ бусахые ажаглажа һуугааб. Нөгөөн ешаа тэргэ дээрэ хэзэд ябагааршье, велосипедээршье шэрэһэн хүнүүд, элжэгээр, морёор, жаахан трактораар ешаа шэрэһэн хүнүүд үнгэрнэ. (Хитад орондо хаанашье бухы унаа хэрэглэнэ). Ябагаар ерэгшэд баһал даахысаа үргэбшөөр юумэ үргэлжэ ерэнэ. Нэгэ тон һонин ушар ажаглан хаража һейшаагаад, рассказ болгооб.

...Эсэгэ, хүбүүд. Хитадай багахан хотын захада, хүдөөнөө ороёон харгын амаада хоёр зелуу нүхэдтээ һуунам. Ябэгаан тэрээр, велосипедээр, элжэгээр, морёор ашаа шэрэһэн хүнүүд үнгэрнэ. Хоёр нилээд хүндэ хүнды мангир үргэбшэдэ тэнсүүлжэ үргэһэн хүн ерэбэ. Үргэбшэ модоныинь нахир-нахир гэжэ хахинана. Маноо хажууда ерэжэ үргэбшэсэ газарта табяад, бүһэдээ хабшуулгаа ябаһан сагаан боро пулеедеераа хулһөө аршана. Хойнойоонь өөгэздөө тааруу үргэбшэтэй хоёр хубүүдынь хүсэжэ ерэбэ. Мүн үргэбшөө табижа амарбэ. Эсэгэнь хубүүдэйнгээ тархи эльбэжэ, зөөлэхэн үгөөр магган хэлэзд, ехэ хубүүнэйнгээ хулһэ аршаба. Ехэ хубүүниинь дүүгэйнгээ хулһэ аршана. Ехэ эбтэйгээр хөөрэлдэнэ, амарна. Эсэгэнь хубүүдэйнгээ үргэбшэ шалгана. Тэдэмнай тэрэл хэбээрээ саашаа һубариллан ябашабэ даа. Зохидшоон хаража үлөөб. Инагэжэ эсэгээ дахажа, хамта хулһөө гарган ажаллажа ябаһан үхибүүд юундэ муу хүн болохо гээшэб?

Баян түүхэ намтараа һэргэн зэнажа, арад олоной болбосорхо нангин газарнуud болгон мүнхэлһэн Хитадай ниислэл хото шэнэ эрилтынгээ ёһоор хүгжэн һалбаржа, һуудал байдалай, экономическа, эрдэм соёлой талаар ехэ амжалтануудые туйлаһан хүгжэнги социалис ороной ниислэл байнаная харуулһан бариманнуудаар олон байна. Хоёр хүршэ ехэ гүрэн — манай СССР Эхэ оромнай хүршэ КНР-тэй хани барисаанай бата холбоо байгуулжа, хани ёһоор харилсажа, улад зонойнгоо айлшалалсажа байха болоһондонь омогорхон баярлажа ябаабди. Аэи түбидэ зэргэлэн оршожо байгаа Агууехэ хүршэнэрэй хани барисаан улам үргэдэн мандахынь болтогой! — гэжэ сэдьхэлдээ һанажа бусаабди.

Цокто НОМТОЕВ,
уран зохёолшо.

Бээжэн—Хайлаар—Улаан-Удэ.

Б. М. МУНГОНОВ

СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн, СССР-эй Журналистнуудай холбооной гэшүүн, уран зохёолшо Мунгонов Барадий Мункуевич үни удеан сэг соо хүндөөр үбшэлөөд, бэйгшэ оной декабриин 17-до наһа бараба.

Барадий Мункуевич Мунгонов хедаа Шэтын областиин Хёлгын районой Хүсөөтэ һууринда 1922 оной августын 15-да түрөө. Арбан гурбатай үхибүүн ябахадаа, ажалайнгаа замые эхилһэн байна: үбһэ хуряалгада, хонишодой бригададэ, тракторай прицепщигээр ажаллаа.

1939 ондо Улаан-Удын мяханай комбинадай ФЗУ-да оробо. Училищи дүүргэнэнэйнгээ һүүлээр энэл комбинадта хүдэлбэ. Һүүлээрнь газар эдлүүрилгын талаар чертёжнигой курсада һурахаяа оробо. Тэрэнээ дүүргээд, Сэлэнгын аймагта хүдэлһэн байна.

1942 оной январь соо Совет Армида тэтгедэбэ. Мэргэн буудагшын (снайпер) мэргэжэл шудалаад, Москвагаа баруугаар фашис булимтарагшадтэй болоһон байлдаануудта хабаадаба. Хүндөөр шархатажа, госпитальдэ ергалуулаа. Тэндэһээ гарахадаа, дайнай живалид гэдэжэ, гэртээ табигдаһан байна.

Гэртээ ерээд, хүдөө ажахын дүндэ эрдэм шудэлжа, агрономоор ажаллаа. 1947 ондо «Буряад-Монголой үнэн» газетэдэ хүдэлжэ эхилээ. Тэндээ 12 жэлдэ ажаллаба.

1961—1963 онуудта СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной Литературна дээдэ курсада һураа. Энэ һургуулияа дүүргээд, «Байгал» журналай прозын таһагые даагшаар ажаллаба.

Барадий Мунгоновой түрүүшын зохёол 1948 ондо барлагдан гараа («Ангуушад» гэжэ поэмэ). Газетэнүүдтэ, журналнуудта олон тоото очерк-нуудынь, рассказуудынь толилогдоһон байха. Удаань «Сагаан һара», «Геройн эдир наһан», «Аалин газарта бухы юумэн аалин бэшэ», «Хара һалхинэ гэһэн номуудынь хэблэгдэн гараа. Номуудынь Улаан-Үдэдэ, Москвада, Минскдэ, Улаан-Баатарта гаранхай.

Барадий Мунгоновой эгээл суутай зохёол гэхэдэ. «Харьялан урдаа Хёлгомнай» гэһэн ромэн болоно. Энэ хадаа мунөөнэй темэдэ бэшэгдэнэн һайн зохёолнуудай нэгэн. Ромэн Улаан-Үдэдэ хэблэгдээ, ород хэлэн дээрэ оршуулагдажа. Москвада хэдэн дахин гараһан байна. Энэ роман «Роман-газетэ» гэһэн серидэ оруулагдан гаранхай юм.

Тиихэдэ «Баян зүрхэн» гэжэ романиинь уншагшад халуунаар уггана абаа һэн. Ромеайнгаа хоёрдохи номые уран зохёолшо хүндөөр үбшэлөөд, тэрээриин болоод байхадаа, Агууехэ дэйнда хабаадаг гаа түлөө, ажалай баа ажалай түлөө Б. М. Мунгонов хадаа Улаан Одоной орденоор, «Ажалдаа шалгарһанай» медальнуудаар, «Шэнэ газар элдүүрилгэ» медальнуудаар, дүрмэй грамотануудаар шагнагдаһай. Б. М. Мунгоновтодаа ССР-эй соёлой гэрэй худэлмэрилэгшэнэй нэрэ ородоһоон юм. Мүн Б. ССР эй Гүрэнэй шагнал ураг.

Б. М. Мунгоновой гэрэй расхаяа олон тоото удаань, тэрэнние мэдэхэ бухы хүнүүдэй сэдьхэл дэ хэтэ мунхэдөө улам

Л. Ч. Нимаева, Н. И. Крючков, В. М. Горлов, Н. Динов, Р. Б. Гармаев, И. В. Кэзанцев, В. Ц. Н Д. З.Жалсараев, Ц-Ж. А. Жимбиев.

Улаасхоорондыг ШЭНЖЭЛЭ

ЧИЛИ: ҺУНГАЛТА ҮНГЭРГЭГДЭБЭ

Чилиин түб хото үнинэйшье нимэ гоёор шэмэглэгдэгүй байна. Хотын үйлсэнүүдээр олон үрэхэнууд, портредууд, плакадууд, олон тоото политическэ партинуудай бэ эмхинүүдэй һүлдэ тэмдэгүүд улгөөтэй. Байгша оной декабриин 14-дэ эндэ һунгалта үнгэргэгдэбэ бшуу. Тиин ороной президент, 38 сенатор, национальна конгрессэй 120 депутат һунгагдаба бшуу. Ороной президентые һунгалта 1970 ондо, парламентын һунгалта 1973 ондо үнгэргэгдөө бэлэй. Харин һүүлэй 16 жэлэй туршада орон дотор сэрэгэй диктатура тогтоогдоһон байгаа бшуу. Тиимэнээ энэ һунгалтада хүн зоной нимэ бяртайгаар бэлдэһэниинь гайхалгүй бээ.

1970 ондо үнгэргэгдэһэн һунгалта тухай тэрэ үедэ би бэшээ бэлэйб. Сальвадор Альенде тиихэдэ президентээр һунгагдаа бэлэй. Тэрэ үеын һунгалтада бэлдэлгые байгша декабрьда үнгэргэгдэһэн һунгалтын бэлдэлгэтэй сасуулбал, энэ жэлэй һунгалта бараг номгон байдалда үнгэрбэ гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй. 19 жэлэй урда үнгэргэгдэһэн һунгалтын үедэ ехэл хүлгүй, үгэ буляалдаатай бэйгаа бэлэй. Мүнөөнэй һунгалтада бэлдэлгын үедэ заншалта болоһон олон хүн зоной хабаадалгатай митингнүүдшье үнгэргэгдөөгүй.

Президентын тушаалда кандидедуудаар дэбжүүлэгдэгшэд лэ эдэбхитэй байгаа. Тэдэнэр орон соогуур ябаһан, һунгагшадтай уулзаһан, хэблэлдэ интервью үгэһэн, ноябриин 14-өөс эхилжэ национальна телевиденеэр үдэр бүри тусхай заагдаһан сагта үгэ хэлэһэн байха юм. Ороной президентын тушаалые эзэлхэ тэмсэлдэ гурбан хүн хабаадаба, харин парламентда һуури эзэлхын түлөө хори гаран партиин бэ эмхиин түлөөлэгшэд тэмсэ бшуу.

Энэньшье ойлгосотой бээ. Ушэр юуб гэхэдэ, нёдондо жэлэй октябриин 5-да орон дотор үнгэргэгдэһэн бүхэнациональна референдумнээ хойшо хүн зон өөнэдыгөө эрхэ сүлөөгэй түлөө эдэбхитэйгээр оролсоно ха юм. Тэд орон дотор сэрэ журамай эсэхижэ байнан үедэ энэ һунгалта үнгэргэгдөө гэжэ мартагдаха өөдөө. Харахадэ һунгалтада бэлэдхэл хэды номер байдалда үнгэрэһэн шэнгишье һаа, энэ дэ шахардуухан пэ байгаа гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Энэнь хэблэлдэ толилогдоһон материалнуудһаа, зүриишэдээтэ телевиденин түлөөлэгшэдэй үгэ булгаалдаагаа, гуулиин кампанида хабаадагшадай, тосдо сенаторай тушаалда, парламентын депутадуудай кандидедуудта добтолгоо эгирнэ бшуу.

Ороной президентын тушаалые эзлэхэ түлөө тэмсэгшэдэй дундаа христианско-демократ, зүүнэй христиан, радикал, социалис, коммунистуудые хүтэлбэрилэгшэ Патрисио Эйлвин диилэхэ бээ. Тэд ороныиг демократическа болгоолгэхэ, политическэ шэнжэлэгшэдэй, радикал, социалис, коммунистуудые хүтэлбэрилэгшэ Ф. Ирвиний, христиан, радикал социалистуудые, демократическа партиин түлөөлэгшэдэй дэмжэлгэтэй ха.

Чилидэ президентые һунгалтын үедэ тушаал эзэлхые эрмэлзэгшэд бээ. Энэ политическэ партинуud лэ хоосондоо сэдэт байна хэ юм. Һүүлэй 30—40 жэл туршадэ гурбан шэглэл бариманалгаа доронхой. Энэнь баруунай, центрис, зүүнэй харса шэглэлнүүдые болоно. Харин тиихэдэ П. Эйлвиниин, зүүнэй ба центрис шэглэл бариманалгашадаа жэбэ ха юм.

Президентынь тушаал эзэлхэр дэбжүүлэгдэһэн хоёрдохи кандидедынь гэхэдэ, финансын министр ябаһан Х. Буччи гэгшэ болоно. Тэрэ 40 наһатай, лиин түүхэдэ ороной дээдэ тушаал хэзээ дэбжүүлэгдэһэн эгээл залуу кандидат болоно. Ороной эгээл баяшуулгаа гэдүүлдэг, баруунай харса шэглэл бариманалтай партинуud тэрэниие дэмжэбэ.

Үнгэргэгдэһэн һунгалтын дүнгөөр ороной президентын тушаалые П. Эйлвин эзлэхэ болобо.

ДЕМОКРАТИИН ЗАМААР

Прага хотын Вацлавска талмай дээрэ гурбан зуун мянгаа хүн зоной хабаадалгатайгаар үнгэргэгдэһэн митинг Чехословакидэ боложо байнан үйлэ хэрэгүүдэй түрүүшын шатын дүнгүүдые харуулба. Эндэ хабаадагшад ороной политическэ партиудай бүхэнэй түлөөлэгшэдөө ба партийгаа бэшэ хүнүүдэнэ бүридэһэн правительствые һайшаабад. Коммунист Мариан Чалфа шэнэ правительствын түрүүлэгшэ болобо. Ороной дээдын гүйсэдхэхэ органай бүридэлдэ 10 коммунист, социалис ба арадай партинуудай 2—2 түлөөлэгшэ, долоон партийна бэшэ хүнүүд оролсоно.

Энэ коалиционно правительствые бүридхэлгэ хадаа «Грамждан форум», «Олониитэ хусэ хэрэглэлгын урдаһаа» гэһэн худэлөөнэй илалта болоо гэжэ эндэ тоологдоно. Гэбэшье ороной политическэ бухы партинуудай түлөөлэгшэдэй ба дээрэ нэрлэгдэһэн нийтын хоёр худэлөөнэй түлөөлэгшэдэй «түхэрэзн столдо» һуужа үнгэргэгэн хөөрэлдөөнүүдэй дүнгүүд шэнэ правительство бүридхэлгэдэ онсо һуури эзэлээ юм.

Чехословакиин конституциин ёһоор шэнэ правительство тангаригаа үгэбэ. Тэрэнэй удаа ЧССР-эй президент Густав Гусак тушаалһаа бууһан тухайгаа мэдүүлһэн байна.

Байгша оной ноябриин 17-һоо хойшо орон дотор төөлдөһөн шахардуу байдалһаа чехословак общество гаража байнхай. Энэ шахардуу байдалай шалтагаан гэхэдэ, студентнүүдэй демонстрациие болюулһан ушар бэшэ. Харин КПЧ-гэй ба гүрэнэй ябуулжа байнан политикаһаа үндэһэтэй бшуу. Энэ политика тушаа хэдэн зуун мянган хүн зоной хабаадалгатайгаар үнгэргэгдэһэн митингнүүд дээрэ хэлэгдэһэн байха. Хүн зоной һанал бодолые бүгэдынь забастовко гаргалгэ юм. Эндэ ороной бухы хүн зоной дүрбэнэйнь гурбан хуби хабаадаһан байна.

Республикын парламент ороной конституцида хубилалтануудые оруулха тушаа тогтоол абаба. Политическэ олон ондоо һанал бодол, политическэ олон партинуud, обществодо марксистско-ленинскэ үзэл сурталай эгэл гол үндэнэ һуури болодоггүй байнынь мэдэрхэ тухай асуудалнууд эндэ харагдаха байна. Компарти хүтэлбэрилхы үүргэнээ арсажа, Чехословакиин бүх бүн партитай адли эрхэтэй болоһон гаа мэдүүлбэ. Эдэ партинуud олонхи ажабайдалда эдэбхитэйгээр хабаадаһан дэнэй зэргэнүүд олошорно. Шэнэ гаргаһан нуудые бии болгохо талаар худэлмэрилэн дотор ябуулагдана. 1878 ондо бии болоһон социал демократическа партиг ябуулгаяа һэргэхэнь, таряашадай, «консервативтоной» партинуud болон бүсад политическэ эмхинүүд бии болгогдохонь, партиин бии болоһо обществода үзэл бодолой бариманалагдадаг болгогдоно гэрэшэлнэ. Гэбэшье бухы политическэ партинуud болон эмхинүүд ороноо эрэ дэлхэй байдалнаа гаргаха, экономическэ билгалгые, мүн политическэ ажабайдалда демократизациилгые түргэдхэхэ түлөө программа дотороо сонсохоно. Партиин ороние шэхардуу байдалнаа гаргаха болоомжонуудые бэдэрнэ.

Компартишье ажаябуулгаяа үргэлжлүүлэн, Коммунистнуудай программа болгодонхой. Энэ документынь гүнзэгы, тэй байные бусад партиин түлөөлэгшье мэдэрнэ. Районно партконференцнүүд дээрэ сьездэй делегадуудые һуудаг эхилэнхэй. Ороние эрид муудалда ороулһан партийна хүтэлбэрилэгшэд харюусалгада оруулагдаха байна гэжэ мэдэрэгдэнэ. «Эрид муудалгын байдалда хүгжэлтын һургаалнууд» гэһэн документ ба компарти арсаһан тухайгаа мэдүүлэгдэнэ. «Эрид муудалгын байдалда «Прагадахи хабарай» үйлэ хэрэгүүдые ба Варшавска договорой табаг-рэнүүдэй сэрэгүүдые Чехословакиа орсоһон гаргаһан нэгэ талын бариманалгаа сэгнэлтэ болоо юм гээд тэмдэглэбэ. Ороние табан гүрэнүүдэй һаяхан хэнэн мэдэ-ороной хүн зоние бултыень ханая байха юм. Зариманиинь эдэ гүрэнүүд хословакиһаа хулисэл гуйха ёһотой, гаргаһан дүүлынь — энэгээр дүүрэхэ ёһогүй. Ороной депутадуудай тоолоно. Тэрэ үеын үйлэ хэрэгүүдтэй сэгнэлтэ үгтэхэ эзэргэтэй гээд арадай тиин «Лидова демократие» газетэ гэнэ. Чехословакида сэрэг оруулга ёһотойл интервенци байгаа юм гээд газетэ тоолоно.

Анатолий МЕДВЕДЕВ,
Борис БАЖАНОВ.
(ТАСС).

Баргажанай райгүйсэдкомой дотоодын хэрэгүүдэй таһагай БХСС-эй мүрдэгшэ Юрий Матхонов наһаар залуушье һаа, социалис зөөри хамгаалха хэрэгтэ дүй дүршэлтэй болоһон хүн юм. Баргажакай ОВД-гэй начальникэй орлогшо милициин майор Г. Д. Потеев тэрээн тухай иигэжэ хэлээ һэн:—«Юрий Данилович журам заршамаар һайн, ямаршье дзаборида харюусалгатайгаар хандедаг офицер юм». Ю. Д. Матхонов Зүүн Сибириин технологическа институт дүүргэһэн, тэндэ һуража байхадаа спортоор һорилго хэдэг һэн. Тэрэ бүхэ барилдаагаар СССР-эй спортын мастерай нэрэ зэргэтэй.— «Спорт минии ажалда, ажабайдалда туһалда»— гэжэ Матхонов хөөрэнэ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Ю. Матхонов.

Ж. ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

СПОРТ

Хоккей

НААДАН ЭХИЛБЭ

Буряадай АССР-эй 25 жэлэй ойн нэрэмжэтэ стадион дээрэ хоккейгээр республикынь түрүү һуури эзэлтын түлөө мүрыкөөнүүд эхилбэ. Шайбатай хоккейн нааданда 8 команда хабаадэха юм. Эдэнэрнай али нютаг, районуудай командануud бэ гэхэдэ, Хойто-Байгалай районой Нижнеангарск тосхоной, Северобайкальск, Закаменск хотонуудай, Улаан-Удын ЛВРЗ-гэй спортын клубай, хүүргэнүүдэй түмэр хэрэгслэнүүдэй заводой, транспортын «Локомотивай», авиапредприятиин «Сокол», мяха-консервын комбинадай командануud болоно.

Транспортын «Локомотив» «Соколтой», ЛВРЗ гэй спортын клубай хоккеистнуud мяха-консервын комбинедай, хүүргэнүүдэй түмэр хэрэгслэнүүдэй заводой команда Закаменскын спортсменүүдтэй наадаха юм.

Мүн бумбэгэтэй хоккейгээр наададаг командануудай дунда республикын түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөн эхилэхэй. Бэйгша оной наадандэ 13 команда хабаадана. Нааданая түрүүшын хахадта эрхим 8 һуури эзэлһэн командануud ерэхэ жэлэй чемпионой нэрэ зэргэдэ хүртэхын түлөө мүрысэхэ болоно. Эдэ үдэрнүүдтэ нэгэ үүлзалга үнгэргэгдэбэ. Үнгэрэгшэ жэлэй чемпион — авиационно заводой «Забайкалец» клубай команда «Торпедыч» хоккеистнүүдые аяар 11:0 гэһэн тоотойгоор диилэбэ.

С. АФАНАСЬЕВ.

ПРАВДА БУРЯТИИ
Мүнөөдэрэй номерто

РСФСР-эй, Буряадай АССР-эй болон нютагай Советүүдэй депутадта кандидедуудые дэбжүүлэгэ республика доторнай үдэрөөс үдэртэ улам үргэдэнэ. «1990 оной мартын 4-д